

Forfatter: Knud Bjarne Gjesing

Titel: Forfatterportræt af Karl Gjellerup

Citation: Knud Bjarne Gjesing: "Karl Gjellerup", i Knud Bjarne Gjesing: *Karl Gjellerup*.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-authors-gjellerup-p-root.pdf> (tilgået 08. december 2021)

Ophavsret Materialet er dedikeret til public domain. Du kan kopiere, ændre, distribuere og fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs CC0-erklæringen.](#)

Karl Gjellerup

Indhold

- [Indledning](#)
- [Biografi](#)
- [Forfatterskabet](#)
- [Modtagelse](#)
- [Forfatterskabets efterliv](#)
- [Tekstoplysninger](#)
- [Bibliografi](#)
- [Om forfatteren til dette forfatterportræt](#)

Indledning

Karl Gjellerup fløj op, og han fløj ned.

Hans åndelige udgangspunkt var en fornemt tilbageskuende, religiøs og idealistisk præget guldalderkultur. Under stort spektakel brød han ud og sluttede sig entusiastisk til den radikale, naturalistiske og ateistiske åndsstrømning, Det Moderne Gennembrud, der fandt sit samlende symbol i Georg Brandes (1842-1927). Bevægelsen var typisk for tidens unge intellektuelle, men Gjellerup stillede sig straks i positur som den mest gudsfornægtende og brandesianiske af dem alle. Under lige så megen larm gjorde han imidlertid derefter op med brandesianismen, fornægtede sin samtid og lettede fra jorden i et fortvivlet forsøg på at følge den høje himmelflugt hos Friedrich von Schiller (1759-1805) og J.W. Goethe (1782-1832) og den idealistiske traditions andre store klassikere. Denne mislykkede bestræbelse brændte ud i livslede og dødsbesyngelse, og langsomt bevægede Gjellerup sig endelig til sidst atter i retning mod den forsonligt afrundende og stilfærdigt religiøse åndsform, hvorfra han oprindeligt var gået ud.

Denne åndelige karruseltur satte sig spor i et omfattende forfatterskab, der nu er næsten glemt eller kun huskes som et litteraturhistorisk kuriosum. Alligevel var det Gjellerup, der i 1917 blev hædret med Nobelprisen i litteratur. Men prisen var kun halv. Han måtte dele den med Henrik Pontoppidan (1857-1943), der havde karikeret Gjellerup i skikkelse af Schiller-epigonen Folehave i *Nattevagt* (1894). Tildelingen var nærmest resultat af en kulturpolitisk studehandel. Skulle de litterære realisterne have noget, skulle idealisterne altså også. Ligeledes er det betegnende, at anbefalingerne af at tildele Gjellerup prisen stedse peger på hans "ideelle stræben" (Georg Nørregård: *Karl Gjellerup - en biografi*, 1988, s. 246). Hans forfatterskab forekommer just mest at være udtryk for stræben og ukuelig vilje. Værkerne er snarere præget af patos end af poesi og mere båret af arbejdsom beslutsomhed end af en umiddelbar kunstnerisk vitalitet.

Biografi

Karl Adolph Gjellerup er født den 2.6.1857 i landsbyen Rholte ved Fakse, hvor hans fader, Carl Adolph Gjellerup, var sognepræst. Moderen, Anna Gjellerup, tilhørte den gamle kulturslægt Fibiger. Hun var søster til Mathilde Fibiger (1830-72), som med sin bog *Tolv Breve* (1851), skrevet under pseudonymet Clara Raphael, havde startet en offentlig debat i Danmark om kvindernes emancipation. En anden søster var Ilia Fibiger (1817-67), der var kendt for sit filantropiske arbejde for fattige børn og desuden som forfatter til især historiske skuespil.

Faderen døde, da drengen kun var tre år gammel, og han blev derefter sat i pleje hos moderens fætter i

København - præsten og den ihærdige forfatter Johannes Fibiger (1821-97), gift med Amalie Fibiger, født Waage. Selv om Gjellerup senere i livet bevægede sig milevidt bort fra den konservative, forfinede kultur og fordragelige kristendom, han mødte hos sine plejeforældre, omfattede han dem fortsat med varme følelser og taknemlighed, ligesom også de bestandig søgte at være ham til støtte. Efter plejefaderens død bearbejdede og udgav Gjellerup i 1898 pietetsfuldt hans efterladte erindringsmanuskript *Mit Liv og Levned som jeg selv har forstaaet det*. I dette i øvrigt barnløse hjem voksede drengen op i en atmosfære præget af videnskabelige og kunstneriske interesser, og han fattede tidligt en fast beslutning om selv at blive digter - men en rigtig digter. Og som Gjellerup beretter i et erindringsessay, var det hans oprindelige opfattelse, at en rigtig digter kun skriver "poetry", dvs. hymnisk poesi i bunden form, men derimod ikke besmitter sin pen med "fiction": "Med den første havde jeg befattet mig omtrent saa længe, som jeg havde kunnet skrive nogenlunde ordentlig, og det var aldrig faldet mig ind, at jeg havde noget med den sidste at gøre" ("*Diamantnaalen. Erindringer fra Epigonostiden*", trykt i jubilæumsudgaven af *En Idealist*, 1903, s. XV). Efter Gjellerups oplysning forfattede han allerede som elleveårig sit første digt, et dramatisk epos i heksametre om Sigurd Fafnersbanes kamp mod dragen (*Karl Gjellerup. Der Dichter und Denker. Sein Leben in Selbstzeugnissen und Briefen*, bd. 1, 1922, s. 66).

Efter at være blevet student i 1874 påbegyndte Gjellerup det teologiske studium - i overensstemmelse med familietraditionen, men uden selv at føle sig som kristen. Hans mål var fortsat at gøre sig gældende i litteraturen. Schiller havde fra barneårene af været hans yndlingsdigter. Gjellerup delte sin skarpe profil med den højstemte tyske idealist, hvilket måske har haft en fatal indflydelse på hans skæbne. Nu kastede han sig desuden over forfattere som Goethe, P.B. Shelley (1792-1822), Heinrich Heine (1797-1856) og Ivan Turgenjev (1818-83). Han forsøgte sig som dramatiker, og en årelang, uheldig ungdomsforelskelse affødte desuden "en syndig Hoben Digte" ("*Diamantnaalen*", s. XVIII). Nogle af disse ungdomspoesier blev siden medtaget i samlingerne *Rødtjørn* (1881) og *Min Kjærligheds Bog* (1889), og Georg Nørregård giver prøver på de utrykte digte i *Karl Gjellerup - en biografi* (1988, s. 30-35). Plejeforældrene var liberale nok til at opmuntre hans kunstneriske ambitioner, og da han havde bestået den teologiske embedseksamen med et smukt resultat i 1878, følte han, at han havde bevist sin kunnen og gjort sin borgerpligt over for familien og samfundet. Nu ville Gjellerup leve og dø som poet.

Da han samme år debuterede som forfatter, skete det imidlertid langt fra i den storladne, klassiske stil, der var hans oprindelige inspiration. *En Idealist* er tværtimod en realistisk tendensroman, der efter naturalismens fordring sigter mod at sætte "Problemer under Debat" (Georg Brandes: *Samlede Skrifter*, bd. 4, s. 5). Som studerende havde Gjellerup fulgt Georg Brandes' kamp for en naturalistisk litteratur, og han var yderligere blevet lydhør over for naturalismens program og dets angreb på kristendommen, eftersom læsningen af F.C. Baur (1809-82), David Strauss (1808-74) og andre radikale tyske bibelkritikere fra den såkaldte Tübingerskole havde gjort ham til glødende ateist. I sommerferien efter den teologiske embedseksamen blev den omfangsrige debutroman i løbet af kun fem uger skrevet ned på et loftkammer i præstegården i Vallensved ved Næstved, hvor plejefaderen nu havde fået kald. Hans halvfætter, den senere professor i filosofi Harald Høffding (1843-1931), skaffede bogen en forlægger, og dens udgivelse blev hilst med bifald - naturligvis især fra meningsfællerne på den kulturelle venstrefløj.

Gjellerup havde håbet, at udgivelsen af *En Idealist* ville opfylde to formål - at gøre ham berømt og derved samtidig vinde den ulykkeligt tilbedte pige for ham: "jeg vilde udføre de Aandsbedrifter, som min Hu altid havde staaet til og var dobbelt opsat paa nu, for "at lægge et berømt Navn for HENDES Fødder"" ("*Diamantnaalen*", s. XVII). Dette erotiske håb forblev imidlertid uopfyldt, men des mere ihærdigt arbejdede han da på at befæste sit forfatterskab. Forlagene blev bestormet, og Georg Brandes og hans broder Edvard Brandes (1847-1931) modtog store pakker med manuskripter til velvilligt gennemsyn. Allerede året efter, i 1879, udkom den omfangsrige roman "*Det unge Danmark*", nu i forfatterens eget navn, og straks det følgende efterår, 1880, lå den historiske roman *Antigonos* på boghandlerens disk. Denne bog var pompøst "tilegnet Dr. Edvard Brandes af hans Ven Forfatteren". Måske en kende anmassende, om end Brandes-brødrene med stor velvilje havde taget den frafaldne præstesøn under deres beskyttelse. Den emanciperede teolog, som Georg Brandes yndede at kalde ham i privat omgang (*Dansk litteratur historie*, bd. 3, 1966, s. 208).

Samtidig begav den utrættelige Gjellerup sig uden for sit egentlige fagområde for at kaste sig over filosofiske og videnskabelige studier med den selvlærtes energi og selvsikkerhed. Og øjensynligt også med et ikke ringe talent. I hvert fald blev han i 1881 tildelt universitetets guldmedalje for sin besvarelse af en prisopgave udskrevet af det filosofiske fakultet om den darwinistiske arvelighedsteoris betydning for morallæren. Da afhandlingen samme år blev udgivet med titlen *Arvelighed og Moral*, var den imidlertid blevet væsentligt udvidet og tilføjet så provokerende udsagn om bl.a. selvmords berettigelse, at universitetet ikke længere ville vedkende sig pristildelingen. Måske disse fortrædeligheder har medvirket til yderligere at skærpe den næsten fanatiske og hadske tone i digtsamlingen *Rødtjørn*, der udkom samme efterår. Gjellerup havde selv tænkt sig, at samlingen skulle have haft titlen *Tidseblomster*, og kun ved Georg Brandes' mellemkomst blev den ændret til det trods alt mindre stikkende *Rødtjørn*. Men Gjellerups hang til at udgyde sit overophedede intellekt i manierede og monstrøse udtryk skulle manifestere sig med endnu større voldsomhed. Studiet af darwinismen havde begejstret ham, og da udviklingslærens ophavsmand døde i 1882, forfattede han i hast et storstilet allegorisk sørgedigt, *Aander og Tider. Et Rekviem over Charles*

Darwin. Gjellerup ville med vold og magt være moderne - men han proklamerede sin modernitet i et sammensurium af mytologisk stof, højtravende allegorier og halvfordøjede rester fra den tyske højromantik. Brandes-brødrene begyndte at fatte mistro til deres myndling. Han gav måske nok udtryk for de korrekte meninger, men hvad skulle man dog stille op med hele dette mytologiske apparatur af ånder og guder og naturgenier? Og de begyndte at nægte sig hjemme, når de dagligt blev rendt på dørene af den håbefulde forfatter med favnen fuld af manuskripter.

På dette tidspunkt var Gjellerup imidlertid selv ved at bryde op fra de brandesianske og naturalistiske positioner, således som det anes i romanen *Germanernes Lærling* (1882). Hans intellektuelle tilknytningsspunkt var ved at skifte fra den franskinspirerede naturalisme til den store idealistiske tradition i tysk kultur, hvorfra han havde modtaget sine første åndelige indtryk. Omsvinget havde også personlige årsager. Endnu var hans ulykkelige ungdomsforelskelse ganske vist ikke glemt, men sit livs virkelige muse og hjerter dame så den musikbegeistrede Gjellerup første gang i Kammermusikforeningen i 1877. Tre år senere gik han hende ved en orkesterprøve - dog fortsat uden at give sig til kende. Gjellerup hørte til de ærbødige tilbedere, der forstår at elske på afstand. Det viste sig, at hun var tyskfødt, hed Eugenia, var fem år ældre end Gjellerup og gift med en fætter til Brandes-brødrene, violoncellisten Fritz Bendix (1847-1914), med hvem hun havde to børn. Gjellerup kendte i forvejen Fritz Bendix og fik snart sin faste gang i hjemmet, hvor han vandt Eugenias fortrolighed og blev hendes ridderlige kavalier. Når de var adskilt, bestormede han hende med breve, og deres forhold skiftede bestandig på den mest nerveanspændende måde mellem nærhed og afstand. Omgivelserne morede sig over parret og kaldte dem Lotte og Werther efter Goethes ulykkeligt elskende, men Gjellerup selv veg fortsat tilbage for at erklære sig over for en gift kvinde. Han fik tid til at overveje forholdet, da han i 1883 med plejeforældrenes hjælp indledte en lang udenlandsrejse, der førte ham gennem Tyskland, Schweiz, Italien, Grækenland og Rusland. Efter hjemkomsten året efter tilstod han endelig åbent sin kærlighed til Eugenia. Forholdet var fortsat strengt platonisk, og Fritz Bendix - der både i teori og i praksis var tilhænger af en fri seksualmoral - fandt ingen anledning til at blande sig. Efter endnu et sindsoprivende år med den vakkelmødige Eugenias gråd og Gjellerups renderi og bønsskrivelser indvilgede han imidlertid i skilsmisse. Eugenia og Gjellerup skulle have parrets datter, Margrethe, mens drengen blev hos faderen. Fritz Bendix' næste hustru, Anna Victoria Jørgensen, født Sundberg, forlod ham til fordel for justitsminister P.A. Alberti (1851-1932), men efter at justitsministeren havde meldt sig som skyldig i Danmarkshistoriens hidtil største bedrageri, blev hun gift med Bendix på ny. I 1889 gjorde Bendix i øvrigt skilsmissen fra Eugenia til emne for et lille skuespil, *En Hustru*, skrevet under pseudonymet Karsten Holst.

Det opgør med den brandesianske naturalisme, som en tid havde ulmet i Gjellerups skrifter, brød frem med vulkansk væld i de rejseskildringer, den lange udlandsfærd gav anledning til - *En klassisk Maaned* (1884) og *Vandreaaret* (1885). Den vrede Gjellerup benægter rent ud - men ganske vist ikke i streng overensstemmelse med sandheden - at han nogensinde har kendt noget videre til det naturalistiske miljø og Brandes-brødrene. Ligeledes benægter han, at han gør sig skyldig i faneflugt, og at han i det hele taget har skiftet mening. Det understreges, at hans åndelige dannelse oprindeligt er sket gennem de "græske, tyske og engelske Klassikere" (*Vandreaaret*, s. 471). Ved mødet med "det Ny" gik han ganske vist en kort stund "med Ungdommens Absoluthed over Stag", dvs. ændrede radikalt holdning, men i grunden har han - som det forklares i et noget indviklet billede - aldrig sluppet dette klassiske udgangspunkt: Jeg staar nu omtrent med det samme Syn paa disse Fænomener, som jeg den Gang havde. Ikke paa samme Punkt, men paa et Sted, hvor jeg overskuer dem bedre og dog ser dem fra samme Side. Det er ingen Cirkelbevægelse, jeg har gjort; men saaledes kommer man under Stigningen ad en stejl Bjærgsides Zigzagvej til en Række Punkter over hinanden, fra hvilke man har den samme karakteristiske Udsigt over Dalen, kun bestandig mere overskuende og fri. Og det føler jeg, at hvor mange Zigzagbevægelser jeg end kommer til at gøre paa Vejen opad - og man naar sjældnen langt opad i snorlige Linje, - saa vil jeg bestandig holde den frugtbare Rast paa disse Punkter, og hvis noget Værk af mig faar blivende Plads i nordisk Literatur, saa er det bygget paa dem og ikke undervejs enten tilhøjre eller tilvenstre.

(smst., s. 474 f.)

Det ægteskab, der efter den lovpligtige separationstid blev indgået mellem Eugenia og Gjellerup, kan betragtes som en symbolsk markering af, hvorledes han således gennem en samtidig kredsgang, zigzagbevægelse og opstigning var vendt tilbage til sit oprindelige udgangspunkt i en tyskpræget, klassisk idealisme. Parret blev gift i 1887, og vielsen blev forestået af Gjellerups plejefader. Plejeforældrene havde oprindeligt advaret mod forholdet af frygt for skandale. Den første tid boede de nygifte i Eugenias hjemby, Dresden, og derefter et par år i Hellerup, men fra 1892 slog de sig fast ned i Dresden. Gjellerup orienterede sig i stigende grad mod det tyske kultur- og samfundsliv. Flere af hans følgende bøger er først skrevet på tysk, og også hans danske sprog blev efterhånden præget af flere og flere germanismer. Med en vis ret følte han sig isoleret i Danmark - man satte sig ikke ustraffet op mod den magtfulde falanks af Brandes-tilhængere. Kulturskiftet vakte imidlertid forargelse - manden var jo kommet på finansloven og modtog årligt en digtergage af den danske stat! - og efter en hidsig pressepolemik måtte han ligefrem i 1897 udsende en hel lille pjece om *Mit formentlige Højforræderi mod det danske Folk rettet mod "Denunciatorerne" i Flensborg Avis*.

Ved bruddet med Georg Brandes kundgjorde Gjellerup, at han ikke ønskede at tilslutte sig nogen litterær

retning eller tendens, men at skrive for hele folket. Han havde indset, at "den, der kunde være Digter for et Folk, ikke lod sig gøre til Forfatter for en Klikke" (*Vandreaaret*, s. 469). Hermed mente han nu ikke, at han ville være, hvad man siden hen forstod som 'en folkelig forfatter' i stil med Jeppe Aakjær (1866-1930) eller Johan Skjoldborg (1861-1936), endsiige en populær forfatter. Hvad der begejstrede Gjellerup var folket som idé - først og fremmest det nordiske folk, hvorved han forstod de germanske folkestammer nord for Alperne. Denne begejstring gav sig udslag i en række stort anlagte tragedier med nordiske motiver - bl.a. *Brynhild* (1884), *Hagbard og Signe* (1888) og *Kong Hjarne Skjald* (1893). Det gigantiske dramatiske værk *Thamyris (Kampen med Muserne og Helikon)* (1888), som bygger på græsk mytologi, er i lighed med de nordiske tragedier inspireret af det ideal om et 'Gesamtkunstværk', der var opstillet og forsøgt praktiseret af Richard Wagner (1813-83), som Gjellerup beundrede efter sin omvendelse fra naturalismen. I forhold til publikum og teaterlivet havde han dog kun ringe held med disse mytologiske og sagnhistoriske dramaer i stor stil, og stort bedre gik det ikke med samtidsdramaer som *Herman Vandel* (1891) og *En Million* (1894), om end han opnåede en vis succes med sørgespillet *Wuthorn* (1893). I "Efterskrift til mine Dramer", der blev trykt sammen med samtidsdramaet *Hans Excellence* (1895), erkendte Gjellerup, at hans forsøg på at gøre sig gældende som dramatiker var mislykkedes, og erklærede, at han ville indstille sin virksomhed. Løftet blev stort set holdt.

Gjellerups ihærdige forsøg på at slå igennem på scenen var ikke kun dikteret af kunstneriske ambitioner, men også af pekuniære grunde. Familien var bestandig i bekneb for penge. Større gennemslagskraft som forfatter, og dermed også et større økonomisk råderum, fik han imidlertid med realistisk prægede romaner som *Minna* (1889) og *Møllen* (1896). Alligevel blev Gjellerups personlighed med tiden præget af en tiltagende livslede og dødsdrift. Hos Fr. Nietzsche (1844-1900) havde han mødt tanken om overmennesket, der i sin heroiske livsudfoldelse sætter sig ud over godt og ondt, og i visse af sine dramaer havde han været inspireret af denne forestilling, således som han også selv gør rede for det i "Efterskrift til mine Dramer". Nu blev han derimod draget mod Indien og buddhismen. Den buddhistiske inspiration kom til udtryk i dramaerne *Offerildene* (1903) og *Den Fuldendtes Hustru* (1907) og i de særprægede sjælevandringsromaner *Pilgrimen Kamanita* (1906) og *Verdensvandrerne* (1910). Fra livsudfoldelse til livsforsagelse eller fra Nietzsche til den ligeledes buddhistisk inspirerede Arthur Schopenhauer (1788-1860). Denne åndelige bodsvandring kan ikke kun begrundes i den isolerede og tidligt ældede og svagelige forfatters personlige forhold, men er typisk for flere kunstnere, som lod sig gribe af den fin-de-siècle-stemning, der herskede omkring århundredeskiftet.

Gjellerups senere år var fyldt med skuffelser. Under Første Verdenskrig støttede han helhjertet Tyskland, men krigens forløb gav ikke hans nye fædreland den storhedstid, som han havde håbet på. I hans gamle fædreland betragtede man ham efterhånden næppe som en dansk forfatter. Nok modtog han i 1917 Nobelprisen i litteratur, men kun en halv (jf. Indledningen), og desuden hjalp det ikke stort på familiens miserable økonomi, da hædersprisens pengebeløb snart blev ædt op af krigsinflationen. Stadi overbevist om sin åndelige mission arbejdede han imidlertid på sit eftermæle ved at tilrettelægge den selvbiografiske mindebog, der efter hans død udkom som *Karl Gjellerup. Der Dichter und Denker. Sein Leben in Selbstzeugnissen und Briefen I-II* (1922). Erindringsværket er mellem s. 48 og 49 forsynet med et portræt af en ung dame ved navn Minna Zeil, der slet ikke nævnes i teksten - formentlig den mystiske og i øvrigt unavngivne ungdomskærlighed, der forfulgte Gjellerup livet igennem (Nørregård: *Karl Gjellerup*, 1988, s. 241). I sine litterære værker bevægede han sig fra de æteriske buddhisme-bøger ned i et lavere luftlag. Gjellerups indstilling til kristendommen var ikke længere så kompromisløs som i buddhismens endsiige i ateismens tid, og religiøst var han på vej tilbage til en stilfærdig trosform som den, han oprindeligt var udgået fra. I en enquete med spørgsmålet: "Sind wir noch Christen?" i *Preussische Jahrbücher 1915* svarede han, ifølge hans biograf Georg Nørregårds udlægning, "nej, men i en forsonlig tone" (Nørregård: *Karl Gjellerup*, 1988, s. 230). Men hvad enten Gjellerup nu fortsat betragtede døden som en befriende forløsning eller ej, så kom den i hvert fald til ham den 11.10.1919.

Forfatterskabet

- [En Idealist, "Det unge Danmark" og Antigonos](#)
- [Rødtjørn](#)
- [Aander og Tider](#)
- [Germanernes Lærling](#)
- [Romulus og G-Dur](#)
- [En klassisk Maaned og Vandreaaret](#)
- [Minna](#)
- [Min Kjærligheds Bog](#)

- [Dramaer 1884-95](#)
- [Møllen](#)
- [Buddhistiske temaer 1894-1910](#)
- [Sene værker](#)
- [Tematisk sammenfatning](#)

Den første inspiration, der greb Gjellerup efter barndommens og den tidlige ungdoms begejstring for Schiller og den klassiske idealistiske digtning, var Georg Brandes' program for en naturalistisk, progressiv og ateistisk litteratur. Hvad der især har fascineret ham ved Georg Brandes' udæskende fremtræden, er måske snarest forestillingen om den ensomme individualists heltmodige kamp mod majoriteten. Gennem denne heroiske individualisme lod Brandes og naturalismen sig forene med Gjellerups tidligere litterære idoler.

En Idealist, "Det unge Danmark" og Antigonos

Debutbogen *En Idealist* (1878) er ikke, som man kunne forvente det ud fra Gjellerups forudsætninger, et klassisk præget værk affattet i den høje stil, men derimod en realistisk, religionskritisk tendensroman efter naturalismens program. Romanens handling udspiller sig i 1870'erne omkring provinsbyen N - et navneskjul for Næstved, i hvis omegn Gjellerups plejefader havde fået kald som sognepræst. Personkredsen tilhører det bedre borgerskab og har just tid til at konversere om livet og - med Brandes' formulering - stille problemer under debat. Hovedpersonen med det tyskklingende navn Max Stauff er en filosof og skønhedselsker, der har fundet sit livsideal i det antikke Hellas. Hans modpoler er dels en skinhellig og åndeligt indskrænket præst og dels en vulgær og materialistisk læge, dr. Holm. Den højt kultiverede og vidende Max Stauff har let spil mod disse modstandere og sætter dem grundigt på plads i lange diskussioner om hellenisme og humanisme kontra jødedom og kristendom og om kvindefrigørelse, litteratur, kunst og moral. Mens han således sejrer på det intellektuelle plan, taber han i sit personlige liv, da han opgiver sin egentlige kærlighed, den tænksomme og billedskønne Gerda, og i stedet betages af den livlige og charmerende, men også meget kokette og letsindige Helene. Da han en aften ser Helene og den vulgære dr. Holm gå muntert passierende fra et selskab arm i arm, føler han, at han liv er forspildt, og i en efterfølgende pistolduel med Holm bliver han dræbt under sådanne omstændigheder, at duellen tager sig ud som et camoufleret selvmord. Trods sin naturalistiske tendens savner romanen således ingenlunde romantisk staffage. Dr. Holm er ganske vist det konsekvente talerør for en række ateistiske og materialistiske synspunkter, der er sammenfaldende med naturalismens, men bogens helt er alligevel den anderledes ædle og kultiverede Max Stauff. Han deler litterær smag med Gjellerup, og over hans skrivebord hænger et portræt af den elskede Schiller. Den samme fortsatte respekt for den store idealistiske tradition viser sig også i det besynderlige pseudonym, bogen blev udgivet under - nemlig Epigonos. Anonymiteten kan have haft sine private grunde. Trods alt var Gjellerup teolog, ligesom hans højt agtede plejefader var præst. Da han vedkendte sig forfatterskabet, blev det straks accepteret, men i første omgang kendte ikke engang den nærmeste familie til sammenhængen. Men desuden skulle pseudonymet - i hvert fald ifølge Gjellerups senere forklaring - signalere forfatterens fortsatte tilhørsforhold til den litterære tradition. Det ilde klingende Epigonos er ikke at forstå som 'plagiator' eller 'efterligner', men derimod som 'efterfølger':

Jeg var bestemt paa at udgive den under Pseudonym og valgte Forfatternavnet Epigonos, der har forbavset saa mange; Drachmann tog [_] Anstød deraf, og Brandes skrev til mig, at den burde hedde omvendt "En Epigon af en Idealist". Det var imidlertid hverken Affektation eller "et Fægterkneb", naar jeg valgte dette tilsyneladende selvnedsættende Navn. Det skulde være et Udtryk for min Pietet overfor de store Klassikere, som hvis Efterfølger jeg følte mig, i bevidst Modsætning til den oprørske Realisme; men navnlig udtalte der sig deri en bestemt Bevidsthed om det stærke klassisk-konservative Element i min Aandsretning.

("Diamantnaalen", s. XXV-XXVI)

Trods denne senere afstandtagen fra "den oprørske Realisme" kan man vanskeligt opfatte Gjellerups næste bog, samtidsromanen "*Det unge Danmark*" (1879), som andet end netop oprørsk og udfordrende. Og denne gang stod Karl Gjellerups eget navn anført på titelbladet, endog med den stolte tilføjelse: "Forf. til "*En Idealist*". Bogens hovedperson, præstesønnen Knud Vinge, har netop i lighed med Gjellerup selv under pseudonym udgivet en bog, "*Det unge Danmark*", hvori han angriber religionen. Bogens titel er en hentydning til 'Das Junge Deutschland' - betegnelsen for den anti-nationalistiske, anti-klerikale og politisk liberale strømning i 1830'ernes og 1840'ernes tyske litteratur med forfattere som Karl Gutzkow (1811-78), Ludwig Börne (1786-1837) og Heinrich Heine. Knud Vinges religionskritiske anskuelser medfører imidlertid, at han får afslag, da han frier til sin elskede, grossererdatteren Amalie Koch. Ganske vist elsker hun ham, men hun tør ikke gifte sig med en gudsfornægter. I stedet bliver hun, uden at der egentlig er tale om nogen forelskelse, gift med Knuds fætter, den bornerte og fordømmende præst August Branner, der efter en

udsvævende ungdom har sluttet sig til den indremissionske vækkelse. Desuden mister Knud Vinge megen sympati for Amalie, efter at han har hørt hende le over en flov vits om en jøde - vel sagtens en tribut fra Gjellerup til den jødiske Brandes-familie. I skuffelse over de kuldsejlede ægteskabsplaner turer den afviste frier derefter omkring i Europa sammen med en udhaler og vellystning, baron Wilhelm Redz, hvis magre kinder gløder af "Brændemærker af talrige Rosenlæber" ("*Det unge Danmark*", s. 139). Den samme aften, hvor Amalie og pastor Branner beslutter at indgå deres kærlighedsløse ægteskabspagt, skrider baronen og Knud Vinge ind gennem døren til et bordel i Venedig. Da Knud Vinge vender hjem, forlover han sig med sin svirebroders søster, baronesse Agnes Redz, der har forelsket sig dybt i ham, men det er for sent for ham at etablere en borgerlig tilværelse. Svirelivet har ødelagt hans helbred, og han dør af svindsot, mens de to kvinder i hans liv står grædende ved sengen. Hverken Amalie eller Agnes får ham, om end forlovelsesringen glider af hans afmagrede finger og triller hen over gulvet for at lægge til hvile ved Amalies fod. Knud Vinge har forud sikret sig hos lægen, at han også i tuberkulosens sidste stadium vil forblive ved klar bevidsthed, så han ikke risikerer at fantasere om "Klokkeringning og Englesang" - "jeg har altid foretrukket det ubehagelige for det bedrageriske" (smst., s. 361 f.). På trods af forældrenes gråd og bønner formår han da også selv på dødslejet stolt at afvise religionens trøst:

- Dør Du som Christen, Knud, i den Tro hvorpaa Du er døbt til dine Synders Forladelse? spurgte Pastor Vinge. - - Nej; - jeg dør i den Overbevisning, jeg har levet i, svarede han mat.

(smst., s. 371)

Knud Vinge er beskrevet med den karakteristiske Byron-sløjfe (smst., s. 189), og tilsyneladende har Gjellerup også villet lægge hans skikkelse an efter de skildringer af problematiske og splittede karakterer, man træffer hos lord Byron (1788-1824) - stolt, ædel og rettænkende, men med en dyb hjertesorg og et anstrøg af dæmoni. Han er tænkt som en titanisk oprører, en Prometheus- eller endog en Lucifer-skikkelse:

- Jeg stolt over Jorden hæved mig,
Blev af Skjæbnen i Støvet traadt,
Af Guderne lænket, men misted dog ej
Min Klage, min Trods og min Spot.

Jeg anklager Skjæbnen, som skadefro
Forøder de Bedstes Liv,
Aflader Rosen, la'er Tidslen groe,
Knækker Ege og klapper Siv.

Jeg spotter en Verden, saa ussel, at ej
Jeg sørger, fordi den er tabt,
Hvis Guder maae rødmende skjule sig,
Fordi de et Makværk har skabt.
("Titansangen", smst., s. 183)

Om end "*Det unge Danmark*" bærer undertitlen "En Fortælling fra vore Dage", minder bogen på mange måde mere om den oprørske idealisme fra 1800-tallets første halvdel end om en egentlig positivistisk naturalisme. Lige så upositivistisk og -naturalistisk forekommer ligeledes den sympati for buddhismen, der allerede finder udtryk i denne roman.

Med *Antigonos* (1880) forlod Gjellerup den realistiske samtidsskildring til fordel for den historiske roman, men bogens temaer er fortsat de samme. Handlingen udspiller sig i det andet århundrede og skildrer brydningen mellem den gamle græske religion og den nye kristendom. Hovedpersonen nedstammer fra en ærværdig præstefamilie ved helligdommen i Delfi, men på grund af kærlighedssorger kaster han sig over religiøse studier og lader sig slutteligt kristne under navnet Theophilos. Efter et fromt liv mister han imidlertid kristentroen og vender sig atter mod de græske guder, mens en ven forbander både kristendommen og den olympiske gudeskare.

Rødtjørn

Den agitoriske og polemiske tendens, der var trådt noget tilbage i *Antigonos*, trådte til gengæld så meget desto stærkere frem i digtsamlingen *Rødtjørn* (1881). Bogen indledes med mere traditionelle naturdigte og veklager over forsmået kærlighed (f.eks. "Siskensang" og "Forgrundsskygger"), men er især bemærkelsesværdig ved de efterfølgende hidsige udfald mod kristendommen og den politiske og kulturelle reaktion i digte som "Til Reactionen", "Frihedens Vugge-Ballade i Opløsnings- og Oplysningstiden" og "Ode til

den hvide Kritik". Med en tilsvarende ildfuldhed lovprises til gengæld ateismen, videnskaben og fremskridtet. I det pompøse digt "Ave" hyldes Georg Brandes, som bogen også er tilegnet, i svulstige vendinger: "vor Helligaands-Ridder! vor Sanct Georg!" (*Rødtjørn*, s. 124). I det stort anlagte digt "Tubal-Kain", ifølge Det gamle Testamente smedenes stamfader (1. Mos. 4,22), skildres mandens magtvilje som en forbandelse for Jorden og dens livsformer. I "Benedicta" skildres kvinden modsat som væsnet på det højeste trin af udviklingsrækken - og naturligvis er den besungne kvinde fritænker, eftersom Gud er tænkt i mandens lignelse. Samlingen afsluttes med programdigtet "Tidens Røster", der er formet som en dialog mellem den ældre generation, der frygter for at miste deres religiøse fortrøstning, og de unge, der i stedet sætter deres håb til menneskeslægtenes fortsatte udvikling.

Aander og Tider

Gjellerups ateistiske og naturalistiske trosbekendelse skulle få et endnu mere radikalt udtryk med sørgedigtet *Aander og Tider* (1882). Arbejdet med guldmedaljeafhandlingen *Arvelighed og Moral* (1881) havde gjort ham til overbevist darwinist, og da Charles Darwin døde den 4.6.1882, sammenskrev hans discipel som nævnt ovenfor et storstilet "Rekviem" eller dødsdigt på et par uger, så det kunne udkomme samme måned, som dødsfaldet var indtrådt. I dette ganske forbavsende kvad samles naturånderne, såvel genierne for den livløse natur som for plante- og dyreverdenen, og hylder den afdøde i bombastiske strofer. De gamle guder vander sig i pine. Jesus træder frem og frabeder sig på det bestemteste at blive betragtet som "en tvesynet Uting, Misfostret af Gud og af Mand" (*Aander og Tider*, s. 57). Tiden er forbi både for afguderne og de græske guder og for Bibelens Jahve, der føler sig sat uden for sit eget skaberværk:

Og planløst vikler det Hele sig ud
af sig selv, en uendelig Kæde.

Mine Arme ere blevne for korte,
strække ej til at gribe dens Ender.

Led slutter til Led; jeg ser ingen Sprække,
hvori jeg kan stikke min Finger.

Se, Verden er bleven sin egen Gud,
en underlig Gud, uden Hoved og Lemmer.
(smst., s. 54)

Lige så højlydt lyder klageråbene fra kirken og fra evolutionslærens videnskabelige modstandere, der som myg brænder op i Darwins ligbål: "vi skrumpe sammen, / svides bort, / naar vi flagre kort / fra hans Ligbaal, lokked' af Flammen" (smst., s. 65). Men spredte røster rejser sig også for at udtrykke deres taknemlighed mod den døde mester:

Vi var forkomne og kun halvt i Live,
frosne til Hjerteroden, muskelstive
af kunstig Kulde bag Gothikens Mur
og tykke Piller under Kirke-Hvælv;
vi svøbte vore Pjalter tæt og skælved
af ætherisnende Træk, der udfrøs al
ungblodig Varme i de spekulative
Ordfilosofers luftige Søjlehal.

Men har vi ikke varmet vore Lemmer,
og fik vi ikke tørt vor valne Hud
ved den Naturild, som er nu slukt ud
i sine sidste askelagte Emmer,
hvorfra en Gnist, et Navn, har løsnet sig
og flammevinget, som en evig Stjerne,
kaster fra Fortids-Nattens Himmelfjærne
sin Ledestraale over Slægtens Vej.
(smst., s. 72 f.)

Og de taknemlige røster samler sig i "Drønet af Fremtidens Hær" (smst., s. 83), og i en taktfast sørgemarch forkyndes det, hvorledes Darwins lære slutteligt vil sejre endegyldigt og dermed befri

mennesket fra dets selvkredsende egoisme:

Hellig Stund!
Drifternes Blund!
Tien af Selviskhedens Røster! -
naade-smilt
den, der har hvilt
afvant ved Moderaltets Bryster.

Fodrapt gaar
Aar efter Aar,
Liv slides op af deres Saaler.
Den, der ej
leved for sig,
bliver i Helheds-Livets Straaler.
(smst., s. 80 f.)

Germanernes Lærling

Bag den larmende tilslutning til darwinismen og naturalismen skjulte sig imidlertid en mere stilfærdig, modsatrettet bevægelse. Det begyndende opbrud fra naturalismen kan anes i samtidsromanen *Germanernes Lærling* (1882), der samtidig er det mest læseværdige resultat af Gjellerups brandesianske vækkelsesperiode. Hovedpersonen, Niels Hjorth, er en opvakt sønderjysk bondesøn, der i bogens begyndelse er højremand og troende kristen. Han virker først som lærer, men provokeret af en fritænkter, fuldmægtig Jessen, begynder han siden at læse teologi for at undersøge grundlaget for sin egen tro. Han forbavses ved mødet med de aldeles desillusionerede og forsvirede, teologiske studerende, og da han under studiet støder på den tyske bibelkritik, mister han selv sin tro. Ved den afsluttende eksamen gør han rede for sine kritiske synspunkter og bliver derfor bortvist fra fakultetet uden eksamen. Ved bogens slutning har Niels Hjorth fuldstændt sin udvikling og fremstår nu som overbevist ateist og kandidat til rigsdagen for partiet Venstre, endog opstillet som modkandidat til en teologisk professor.

På overfladen ligner dette ganske vist en regelret naturalistisk roman. Handlingen afspejler træk af Gjellerups egen intellektuelle udvikling, men faktisk forløber den også stort set parallelt med den naturalistiske dannelsesroman *Thomas Fris's Historie* (1881) af Sophus Schandorph (1836-1901), der var udkommet året forinden. Gjellerup sparer heller ikke på skældsord mod kirke og kristendom, men under denne naturalistisk set tilforladelige overflade bevæger sig imidlertid en strøm, der søger i en anden retning. Niels er oprindeligt forlovet med den frodige og livlige bondepige Kristine eller Ki'sten, men efterhånden som han vokser i kundskaber, glider parret fra hinanden. Kristine er voldsom og svedende, og bl.a. irriterer hun ham ved at sætte snavsede fingermærker i marginen på hans fine Schiller-udgave. Moralsk stålsat modsætter han sig desuden hendes korporlige forførelsesforsøg, og da hans bortvisning fra teologistudiet endelig spolerer hendes drøm om at blive præstekone, konkluderer Kristine, at hendes kæreste hverken er til det ene eller det andet og viser ham døren. Den forsmåede Niels finder nu trøst hos Johanna Schmettau, datter af en tysksindet præst i Sønderjylland. Johanna er åndig og æterisk; for at fremhæve kontrasten til den legemsfagre og svulmende Kristine noteres det, hvorledes hendes bryst forekommer "en Smule fladt" (*Germanernes Lærling*, s. 460). Niels Hjorth finder imidlertid netop behag i hendes bly og gennemsigtige ynde med dens præg af 'edle Einfalt und stille Grösse' - således som det hedder i den bekendte karakteristik, den tyske kunsthistoriker Winckelmann (1717-68) gav af den antikke kunsts tempererede skønhed:

Og Hjorth levede af denne Skønhed, elskede dette Legeme, der syntes at være en saa gennempræget Form af en skøn Sjæl, at han spøgende gentog for sig selv, det var mere forbedrende at se en Time paa hende, end at læse Alverdens Moralfilosofier.

(smst., s. 511 f.)

Johanna sætter ikke som den bondske Kristine snavsede fingermærker i Niels' fine Schiller-udgave, og man må antage, at han hjemfører hende som sin brud, efter at han i romanens slutning er blevet valgt til rigsdagen. Og ganske vist er det som dansk rigsdagsmand, men samtidig understreges det, hvorledes hans hele udvikling er befordret af indtryk fra tysk åndsliv, og at det samme gælder for den danske kultur i det hele taget: "er ikke hele Danmark Germaniens Lærling?" (smst., s. 490). Romanen fortæller således ikke kun historien om Niels Hjorths kærlighed til en sønderjysk, tysksindet pige, men er samtidig også Gjellerups egen kærlighedserklæring til tysk kultur - ikke helt uproblematisk efter de slesvigske krige tidligere i århundredet

(1848-51 og 1864). I bogen stilles den tyske kulturs åndelighed og dybde i modsætning til den franske esprits overfladiske letsind, og den intellektuelle bevægelse, der er udgået fra Georg Brandes, anklages netop for at være franskræget og frivol.

Romulus og G-Dur

Med romanen *Romulus* (1883) ville Gjellerup ganske vist bidrage til tidens debat, således som Georg Brandes havde anvist det. Titelfiguren er en ædel ridehest, der mishandles til døde af en brutal berider, og anledningen til bogen var en aktuel skandalesag, hvor kongens kammerherre var blevet beskyldt for hestemishandling. Men nogen tendens af brandesiansk tilsnit er der i øvrigt ikke meget af - især ikke, hvis man opfatter kravet om seksuel frigjorthed som en del af brandesianismens program. Tværtimod fordyber Gjellerup sig i beskrivelsen af den langsomt fremspirende og blufærdige kærlighed mellem to unge, Esther Berkow og Gustav Zeuthen, der forgæves søger at redde den vanrøgtede hest. Også de er begge vant til at omgås heste, men på en mere civiliseret måde end den brutale berider. Bogens kyske og højsindede heltinde lader til sidst berideren selv smage piskan. I såvel kærlighed som hesteopdræt skal den samme forsigtighed og selvbeherskelse gøre sig gældende - kærligheden må ikke brutaliseres, og hesten ikke skamrides. Bogens dobbelte inspiration af naturalisme og selvforsagende idealisme illustreres af, at dens helt og heltinde har portrætter af både Charles Darwin og Richard Wagner hængende på væggen. *Romulus* bærer genrebetegnelsen "En Novelle", men som adskillige andre af Gjellerups værker blev også dette ramt af svulmesyge og endte som en bog på 344 sider. I senere udgaver og oversættelser blev fortællingen forkortet med omkring en tredjedel, og den blev i denne skikkelse en af Gjellerups største læsersucceser. Til forskel fra de abstrakte figurer, som ellers driver deres spøgeri i mange af hans værker, fornemmer man også tyngde og erfaring bag skildringen af hesten Romulus. Gjellerup var som ung en entusiastisk og kyndig rytter.

Gjellerups omvendelse fra den franske naturalismes frivoliteter til den tyske åndelighed og hans hyldest til den ideale kærlighed hang sammen med hans eget forhold til den tyskfødte Eugenia Bendix (se Biografi). Hans forelskelse afspejles i *G-Dur* (1883) betitlet efter G-Dur-kvartetten af Franz Schubert (1797-1828) og udgivet under genrebetegnelsen "En Kammer Novelle". Bogens hovedperson Vilhelm Hertz er forlovet, endda for anden gang, men føler sig tvunget til at bryde det konventionelle forhold, da han møder Antonie, hvis ældre søster han tidligere har været forlovet med. Hensigten er langtfra at hylde skiftende erotiske forbindelser, men tværtimod at skildre det ubetingede i den definitive og ideale kærlighed.

En klassisk Maaned og Vandreaaret

Den endelige afsked med Georg Brandes og naturalismen blev taget, endog med smækkende dør, i de bøger, der var resultatet af Gjellerups rejse gennem Europa og Rusland i 1883. *En klassisk Maaned* (1884) beskriver opholdet i Grækenland, mens *Vandreaaret* (1885) beskriver rejserne gennem Tyskland, Schweiz, Italien og Rusland. Den rejsende føler sig atter grebet af "alle de gamle Følelser og Sværmerier fra min poetiske Puberscens", og han opsøger pietetsfuldt Jena og Weimar og andre minderige steder i "det klassiske Tyskland", som han har hilet imod med "en Pilgrims-Længsel, som en Mohamedaner mod Mekka" (*Vandreaaret*, s. 9 f.). I Richard Wagners pompøse musikdramaer ser han et moderne udtryk for den tyske ånd. I Grækenland dvæler han ved den klassiske kulturs kilder, og i Rusland beundrer han en realistisk litteratur, der synes ham anderledes renfærdig end den frivole franske naturalisme. Ved sin hjemkomst til København ser pilgrimmen nu det intrigefyldte, brandesianske miljø med rensede øjne. Stillet op mod antikkens Hellas, Goethes og Schillers klassiske Tyskland og Turgenjevs storslåede Rusland forekommer den hjemlige kulturdebat ham ikke andet end en smudsig, snadrende andedam. I det sidste afsnit af *Vandreaaret* vender han sig med en voldsom, især moralsk begrundet indignation mod brandesianismens såkaldte frisind, der på det menneskelige område udretter lige så store ødelæggelser som liberalismen på det økonomiske: Dette erotiske *laissez-aller* forekommer mig at have den samme Mangel paa det moralske Omraade, som det samme Princip har paa det økonomiske: det opofrer den Svage for den Stærke, - og den Svage vil her ofte sige den Bedste. Det opofrer det dybt følende og trofaste Individ for den letsindige og brutale Natur; og indenfor den enkelte Personlighed ofrer det de fine og dybe Følelser for de grove og overfladiske.

(smst., s. 477)

Naturalismen er en undergravende bevægelse, "der enten direkte knæsætter det brutaleste Driftliv og de mest egoistiske Motiver som det rent menneskelige, eller i al Fald negativt hjælper med ved at bore en bundløs Skepticismes moralske Minegange" (smst., s. 493). Efter sin afstandtagen fra naturalismen omtaler Gjellerup jævnligt Georg Brandes' jødiske baggrund nedsættende, og afslutningsvis citerer han i *Vandreaaret* bifaldende en udtalelse af den tyske forfatter og senere Nobelprismodtager Paul Heyse (1830-1914): "jeg mener, at kun de Digttere ville i Længden blive staaende, som har faaet os til at glæde os over vor Race" (smst., s. 495). Under reference til en artikel af Brandes om det seksuelle spørgsmål hævder han desuden, at en løsere seksualmoral vil være fremmed for de germanske folk:

For de germanske Folk har Alvor og Inderlighed i Kærlighedsforholdet altid staaet som et Ideal, hvis Fyldestgørelse mer eller mindre betinger Efterlevelsen af de andre Livsidealer. Man kan naturligvis betragte dette som en Race-Dumhed, men man maa ikke i sit Raisonnement overse, at en Forsyndelse mod en saa indgroet "værdiløs Fordom" hævner sig mer eller mindre haardt hos den enkelte - ikke blot fra Samfundets Side, men fra selve Personlighedens, hvor hint Ideal har sine dybe Rødder.

(smst., s. 477 f.)

Opgøret med brandesianismen gentog Gjellerup siden bl.a. i form af rimbrevet "Til Pnyx-Folkene" (1888), der tryktes i tidsskriftet *For Litteratur og Kritik*, hvis redaktør, den senere teaterdirektør Christen Riis-Knudsen, samlede en række anti-brandesianske skribenter omkring sig som f.eks. Rudolph Schmidt (1836-99), Magdalene Thoresen (1819-1903), Ernst von der Recke (1848-1933) og Otto C. Fønss (1853-1922) (*For Litteratur og Kritik*, bd. 1, 1889, s. 465-475). 'Pnyx' er betegnelsen på det sted i det gamle Athen, hvor folkeforsamlingen mødtes for 'at sætte problemer under debat'. I modsætning hertil fremhæver Gjellerups programdigt 'orchestra', pladsen til fremførelse af det klassiske drama, hvor livets evige vilkår stilles til skue.

Minna

Romanen *Minna* (1889) handler om den tragedie, det medfører, hvis kærlighedslivet forfuskes og det inderlige og ubetingede forhold ikke får lov til at blive realiseret. Hovedpersonen og fortælleren er en dansk ingeniør, Harald Fenger, der under et studieophold i Tyskland møder guvernanten Minna Jagemann. De forelsker sig heftigt i hinanden og forlover sig efter et par uger. Tidligere har Minna imidlertid været veninde med en dansk kunstmaler og verdensmand, Axel Stephensen, og efter hans hjemrejse til København korresponderer de fortsat med hinanden. Minna føler sig fortsat bundet til Axel, hvorimod kunstmaleren selv, der tilhører det frisindede københavnske bohememiljø, hverken nærer noget ønske om at føle sig eller være bundet. Da Minna i et brev fortæller ham om forlovelsen med Harald, gribes han imidlertid af jalousi og rejser i hast til Tyskland for at forpurre deres forhold. Stillet mellem sine to bejlere føler Minna sig tvunget til at vælge kunstmaleren, selvom hun ikke gør sig mange illusioner om hans sande karakter. Ganske vist elsker hun Harald, men netop på grund af sin trofaste natur kan hun ikke afvise den, der første gang har vakt hendes kærlighed, og desuden nærer hun et vagt håb om at kunne højne kunstmalerens moralske og menneskelige niveau ved at gifte sig med ham. Da Harald fem år senere genser Minna i en kreds af moderne og frisindede intellektuelle i København, fremgår det imidlertid tydeligt, at hendes håb ikke er gået i opfyldelse, og at ægteskabet med kunstmaleren har været en stor og ulykkelig fejltagelse. Siden kommer Minna på sindssygeanstalt, hvor hun dør af et bristet hjerte. Handlingen kan måske forekomme melodramatisk, men med sin fine og tilbageholdende tone hører denne vemodige fortælling om tragisk elskov fortsat til blandt forfatterskabets læseværdige bøger. Romanen indeholder en række selvbiografiske træk, f.eks. har den mandlige hovedperson en lang fuglehals på samme måde som Gjellerup (og Schiller). Da Gerhard Heilmann i 1899 illustrerede anden udgave af bogen, tegnede han ligefrem hovedpersonerne som portrætter af Gjellerup og Eugenia Bendix.

Min Kærligheds Bog

Imidlertid fik Gjellerups eget kærlighedseventyr jo en bedre udgang, og den ægteskabelige lykke med Eugenia gjorde ham for en stund til en smidigere lyriker, således som det fremgår af digtsamlingen *Min*

Kjærligheds Bog (1889). Nogen fuldtonende hyldest til Eugenia er bogen dog ikke. Den ulykkelige ungdomsforelskelse spørger stadig i den trofaste Gjellerups delte hjerte (se Biografi). I indledningsdigtet "Titel-Kobber" beskriver han sin "Elskovs Dobbelt-Herme" eller '-billedstøtte':

Et Janus-Hoved bærer du, Boglille!
To Kvinde-Aasyn smile fra dig ud: -
min første Længsels drømmeblege Brud
og hun, der aabned ret mit Hjertes Kilde.

En skuer frem mod Maalets Evighed,
En mod en flygtet Foraarstid tilbage;
tilsammen har de alle mine Dage:
hvad Sjælen jubled, hulked, bad og stred.

Om deres Pander Amoriner sværme;
Kritikkens Dæmon jage de paa Flugt
med Rosen-Byger, medens Nogle smukt
bekranse dig, min Elskovs Dobbelt-Herme.
(*Min Kjærligheds Bog*, s. 1)

Der er et præg af viljesanspændelse og determineret beslutsomhed over Gjellerups elskovshymner, således f.eks. "Beslutning":

Som Sølv-Malm, der flyder
i Klokkeformen hen,
min Villie ind sig gyder
i din og fylder den.

Og rent skal Klokken klinge
og svæve Himlen næst, -
lad saa vor Skjæbne ringe
til Storm eller til Fest!
(smst., s. 133)

Når han skal skildre "Amors Løveridt", synes vilddyret ikke blot tæmmede, men ligefrem så afrettet og bovlam, at det selv på heksametrets heroiske verssmål kun synes at slæbe sig uvilligt og humpende af sted:

Elskede! tung var min Sang, dog med Lyst har jeg sunget den.
Haardt stod os Skjæbnen imod, men vor Pagt har betvunget den;
uvillig end
knurrende bær den vor Elskov; - vi ser ei, hvorhen.

Sikrest dog Amor var stedt, naar i Løvens dens buskede,
brungule Manke hans Barnehaand tillidsfuld ruskede,
mens paa dens Ryg
dristig han hopped og spored med Hælenes Tryk.

Sikrere da, end naar flygtig i Midsommerdagene
kurrende Duer han tøjled, i Rosenkarm agende:
Stormen saa let
kæntrer den Karm og gjør saadan et Duepar træ.

Klag derfor ikke, at Løven i Vold han har givet sig, -
det er jo saa, at ei rosenrødt aabnede Livet sig: -
Ørkenens Sand
Løven befarer, Oaserne finder vel han.

God er den Ganger til Fart, som vel andre forfærdede,
tro er den vanskelig Tæmmede, huld er den Hærdede,
Muskler til Løb
har den og Kløer til Forsvar, som ei giver Kjøb.

Elskede! mørk var min Sang, dog med Lyst har du nemmet den!
Barsk var os Skjæbnen, dog har vi ved Kjærlighed tæmmede den;
knurrer den nu,
er det af Ømhed, og snart er kjælen som du.
(smst., s. 135-137)

Gjellerup hører ikke til blandt den danske litteraturs sejrrikt fremadstormende erotikere. Det hyppigste kærlighedstegn i hans digte synes at være en længselsfuld gråd. Endnu mindre tilhører han den sanselige erotikers besyngere. Skuepladsen for hans erotiske udfoldelser er "Mellem dit Bryst og din Kind - ": "Mellem dit Bryst og din Kind / dør sank jeg i Kjærligheds-Drømme, / vugget saa sagtelig ind, / som baaren af bølgede Strømme" (smst., s. 164). Påfaldende er det også, at Nirvana-forestillingen dukker op selv i denne samling kærlighedsdigte ("Blomster fra Villa Ludovisi"). På den anden side kan netop Gjellerup måske bedre end erotiske digtere som f.eks. Chr. Winther (1796-1876) eller Emil Aarestrup (1800-56) give udtryk for en varsom nænsomhed som i "Stille, - lad mig kysse dig paa Øiet!":

Stille, - lad mig kysse dig paa Øiet,
inden Laagets Vipper
Taareperlen slipper;
ingen Graad iaften, Skat,
og intet Suk inat!
Hold dit Hoved fromt tilbage bøiet, -
Søde! jeg vil kysse dig paa Øiet!

Hold din Nakke stille baglængs bøiet!
Laagets vaade Vipper
mod min Læbe klipper
som Vingen af en dugget Fugl,
der fanges i sit Skjul.
Flyv, flyv ud! nu har jeg kysset Øiet;
hvor det ler! se, Sorgens Fugl er fløiet!
(smst., s. 144 f.)

Dramaer 1884-95

Gjellerups genvakte begejstring for det germanske trådte med pompøs væld frem i den sagnhistoriske tragedie *Brynhild* (1884). Inderst i dramaet skjuler sig atter erfaringer fra Gjellerups personlige kærlighedskonflikt - stykket var tilegnet Eugenia - men her omgivet af så overdådige udenomsværker og en så øredøvende larm, at det næppe bemærkes. Stoffet, som Gjellerup allerede havde forsøgt sig med som dreng og ung mand, er hentet i den norrøne litteratur og den middelalderlige, tyske "Nibelungenlied". Helten og dragedræberen Sigurd Fafnersbane og valkyrien Brynhild elsker hinanden, men er ved svig og trolddom blevet adskilt og ægtet bort til anden side. Det er endog Sigurd selv, der er blevet forlokket til at muliggøre Brynhilds giftermål med en anden. Brynhild omfatter ham derfor med en kaotisk blanding af had og kærlighed og kræver hævn for sin ydmygelse, mens Sigurd modsat ønsker at vinde hende tilbage, efter at han er vågnet af sin fortryllelse. De elskende søger at bryde ud af den onde skæbne, de er blevet lokket ind i, men kommer herved til at stå i en tragisk konflikt, idet de samtidig viger tilbage for at krænke ægteskabet. De er jo nu engang germanere. Konflikten udløser en række af blodhævnsløb, hvorunder også Sigurd dør, og i tragediens slutning dræber Brynhild sig selv for endelig at blive forenet med ham i ligbålet. Tragediens stof er nordisk, men der drages også elementer ind mange andre steder fra. Ligesom Richard Wagners *Der Ring des Nibelungen* (1848-74, uropført i 1876), der benytter sig af den samme sagnkreds, skal også *Brynhild* være et 'Gesamtkunstwerk'. Gjellerup nærrede en dyb beundring for Wagner, udsendte i 1890 *Richard Wagner i hans Hovedværk "Nibelungens Ring"* og leverede desuden flere Wagner-oversættelser. I *Brynhild* kommenteres handlingen ligesom i de græske tragedier af et kor, og i dialogen bruges såvel blankvers og nibelungenstrofer som de græske tragediers versemaal. De lyriske islæt er derimod pasticher af edda-kvad med en overflod af stavrim og udviklede kenninger. Også genremæssigt er tragedien stykket sammen af forskelligartede elementer. Den dramatiske fremstilling brydes af omfattende lyriske islæt og lange episke fortællinger - ja, den genre, der er repræsenteret mest sparsomt i tragedien, er nærmest den dramatiske. Handlingens fremadskriden hæmmes bestandig af stillestående lyriske indslag og af udførlige fortællende tilbageblik, og det bidrager heller ikke just til at forøge den dramatiske spænding, at intrigen straks afsløres for publikum i tragediens begyndelse.

I årene omkring 1890 forsøgte Gjellerup sig flere gange med dramaer over emner fra den nordiske sagntradition. Med *Hagbard og Signe* (1888) dristede han sig til at træde i sporet efter Adam Oehlenschläger (1779-1850), der tidligere havde skrevet en tragedie over det ulykkelige elskovspar (*Hagbarth og Signe*, 1815), men hvor Oehlenschläger bygger på sagntraditionen fra Saxos *Gesta Danorum* (o. 1200), har Gjellerup valgt at følge folkevisen (DgF 20). Noget gennembrud som dramatiker skaffede denne tragedie ham dog ikke, lige så lidt som *Kong Hjarne Skjald* (1893), der behandler et sagnstof fra Saxo, som ti år

forinden var blevet dramatiseret i *Hjarne* (1883) af den senere teatercensor P.A. Rosenberg (1858-1935). Bedre gik det ikke Gjellerups senere middelalderskuespil *Elskovsprøven* (1906), der ikke bygger på et sagnhistorisk forlæg. Et andet og mere vellykket resultat af hans nordiske begejstring er oversættelsen af *Den ældre Edda* under titlen *Den ældre Eddas Gudesange* (1895), der udkom illustreret af Lorenz Frölich.

En anden kreds af dramatiske værker knytter sig til den græske mytologi og sagnhistorie. Det gigantisk anlagte dramatiske digt *Thamyris* (1887) falder i to bind: *Kampen med Muserne* og *Helikon*, der atter er inddelt i mindre optrin af forskellige genrer. Hvis *Brynhild* er Gjellerups udgave af Wagners *Der Ring des Nibelungen*, svarer *Kampen med Muserne* til hans *Die Meistersinger von Nürnberg* (1868). Den thrakiske konge Thamyris, der som sønnesøn af Apollon er en drømmer og en digter, udfordrer de ni musere til sangerkamp, men som straf for sit overmod, sin 'hybris', bliver han slået med helligt vanvid. Han mister tronen til sin broder, den anderledes krigeriske Thrax, og sin dronning, den lidenskabelige Asarta, og Thamyris må drage i landflygtighed ledsaget af sin elskerinde, den blide Myrtis. Første del af værkets følgende bind, *Helikon*, er et hyrdespil med titlen "Myrtis". Myrtis og Thamyris lever et idyllisk liv i selskab med hendes forældre, et ældre hyrdepar, der bor ved foden af musernes bjerg, Helikon. Den afsatte konge får mulighed for atter at genvinde sin trone, da der kommer efterretning om, at Thrax og dronning Asarta er døde, men Thamyris afslår og overgiver kongemagten til sin søn. Myrtis har atter truffet en ung hyrde, der har elsket hende trofast fra barndommens tid, og Thamyris tager afsked med hende for at fortsætte sin vandring og alene stige op ad Helikon til musernes bolig. I antikkens græske teater afsluttede man en opførelse med et lystigt satyrspil. Også Gjellerup afslutter sin dramatiske kreds med et satyrspil, "Marsyas eller Det nedre Helikon", men særlig lystigt er det ikke. Den vidtløftige gennemgang af det nedre og det øvre Helikons geografi er i virkeligheden ment som et versificeret indlæg i den aktuelle kulturelle polemik og en poetik over forholdet mellem den lavere og den højere kunst. På den nedre del af Helikon vrirler det med laverestående væsner som satyrer og sirener og dryader, der har lidt nederlag i dysten med muserne, bjergets egentlige beherskere. Dryaden Daphne søger med sin elskovskunst at fastholde Thamyris i denne lavere sfære blandt åndens frie brødre og søstre, men han længes efter de højere luftlag og løsriver sig. Man må opfatte Asarta, Myrtis og Daphne som forskellige aspekter af det kvindelige, der kan stille sig hindrende i vejen for den kongelige Thamyris' åndelige opstigning. Endelig når han toppen af Helikon og modtages af muserne som belønning for sin ideale stræben, og da han blindes af det guddommelige syn, bliver han i dramakredsens epilog af historiens muse Clio skænket navnet Homeros.

Gjellerup forfattede også dramaer over emner tættere på sin egen samtid. *Saint-Just* (1886) udspiller sig hen mod afslutningen af den franske revolution. Dramaets midterpersoner er den radikalt revolutionære Saint-Just (1767-94) og Robespierre (1758-94), som Gjellerup besynderligt nok modsat opfatter som en moderat politiker, der søger at standse revolutionens massehenrettelser. *Herman Vandel* (1891) er et sørgespil, der udspiller sig i samtiden. Den unge Herman Vandel har haft en veninde i København, men da han bliver ansat som adjunkt i en provinsby, forfører han i letsind sin rektors datter uden egentlig at elske hende. Da hans tidligere veninde kommer til byen, flammer hans egentlige kærlighed op på ny, men veninden presser ham ikke desto mindre til at ægte den forførte pige, idet hun ikke kan udholde at se hans ære plettet. I fortvivlelse begår Herman Vandel derefter selvmord på selve bryllupsaftenen ved at tage gift. *Wuthorn* (1893) er ligeledes en erotisk samtidstragedie. Stykket er et trekantsdrama, hvor et elskende par i deres kærlighed sætter sig ud over alle borgerlige hensyn og moralbegreber - han ved at dræbe sin elskedes ægtefælle, idet han kapper det tov, hvormed de er bundet sammen under bestigningen af alpetoppen Wuthorn, og hun ved at stille sig ved hans side, da han tilstår sin forbrydelse. Nietzsche var kommet på mode i progressive kredse, og stykkets tilsyneladende hyldelse til en art 'overmenneskemoral' interesserede. Dramaet *Hans Excellence* (1895) synes ligeledes inspireret af Nietzsche. En justitsminister har i sin ungdom fået et barn med en elskerinde, som han fortsat opretholder et forhold til, skønt han nu lever i et etableret ægteskab. Som et nietzschiansk 'overmenneske' mener han sig berettiget til at sætte sig ud over den konventionelle moral og have flere kvinder samtidig. Da han i medfør af sit embede søger at forhindre et lovforslag, der vil give ægteskabelige og uægteskabelige børn lige arveret, rammes han imidlertid af sin fortid. En avis afslører hans eget uægteskabelige barn, og han må søge sin afsked som justitsminister og forlade sin hustru for at søge trøst hos elskerinden. Bogudgaven af *Hans Excellence* var forsynet med en "Efterskrift til mine Dramer", hvori Gjellerup erkender, at hans forsøg på at slå igennem som dramatiker og forny den sceniske kunst i det store og hele har været forgæves.

Møllen

Ikke mindst af økonomiske grunde vendte Gjellerup sig i stedet for en tid mod de 'lavere' litteraturformer, og med romanen *Møllen* (1896) fik han sin største succes ved siden af *Romulus* og *Minna*. Hovedpersonen i romanen, der foregår på Falster, er en tung og indadvendt møller, der ved handlingens begyndelse mister

sin unge kone, som er synsk. På dødslejet beder hun sin mand ægte den dybt religiøse Hanne, der vil være ham en god hustru og en god moder for deres barn. Mølleren er imidlertid tiltrukket af den seksuelt udfordrende møllerpige Lise, der på sin side er tiltrukket af tanken om at blive møllerkone. De to kvinders væsen er symbolsk angivet ved de dyr, der er knyttet til dem - Hanne følges af et blidt råkid, Jenny, mens Lise, "Møllehexen" (*Møllen*, f.eks. s. 268), er udstyret med katten Pilatus. For yderligere at gøre sagen tydelig angives det, at Hanne bor sammen med sin broder, der vogter over skovene i sin egenskab af skovfoged, hvorimod Lise er datter af en krybskytte. Mølleren bukker under for Lises seksuelle tiltrækningskraft og lover at gifte sig med hende. Da han imidlertid just den samme aften overrasker Lise og møllersvenden Jørgen i et seksuelt præget samvær oppe i møllens hat, gribes han af et blindt raseri, og i det stormvejr, der samtidig rejser sig, drejer han halvt ubevidst møllehatten, så parret bliver knust i møllens kværn. Drabet kan tage sig ud som en hædelig ulykke, og det lykkes for mølleren at skjule forbrydelsen for andre og næsten også at fornægte den for sig selv. Da han året efter ønsker at gifte sig med Hanne, føler han dog, hvorledes hans bevidsthed om udåden stiller sig hindrende i vejen. Under et tordenvejr, hvor et lyn slår ned i møllen, ser han de to dræbte for sig og bryder sammen og tilstår sin forbrydelse til Hanne og hendes broder. Møllen brænder, og samtidig brydes møllerenes dæmoniske indesluttethed:

En skinnende Guldsky af Gnister foer op mod Himlen, og fra Møllenskelettet foroven faldt rygende Bjælker ned i Stensoklens Brolofts-Baal, der sendte sine Flammer højt tilveirs. Mølleren laa i sin Vens Favn og aandede op med et dybt, befriet Suk, som om en Byrde, tungere end alle Møllestenene, var faldet fra hans Hjerte, og han saae op, hvor Funkerne fra den frygtelige, hærgende Brand syntes at flyve op til de rolige Stjerner og blive som de.

(smst., s. 523)

Længslen mod "de rolige Stjerner" får mølleren slutteligt opfyldt, da det i romanens sidste linjer fortælles, at han året efter dør i tugthuset. Med sit dirrende spil mellem en realistisk skildring af verdens ydre elementer og en symbolsk tydning, hvor disse elementer fremstår som sjælelige tegn, formår den melodramatiske roman også fortsat at udøve sin virkning på læseren.

Buddhistiske temaer 1894-1910

Den dødslængsel, som *Møllen* munder ud i, havde allerede tidligere sat sig spor i bl.a. *Pastor Mors. En underlig Historie* (1894). Teksten er en blanding af en fortælling og en teologisk afhandling, hvor den buddhistiske Nirvana-tanke om livsdriftens udslukkelse fremhæves på bekostning af den kristne forkyndelse af opstandelsen. Det lille legendedrama *Offerildene* (1903) bygger på stof fra de indiske helligskrifter *Upanisaderne* (o. 500 f.v.t.), og en buddhistisk præget tanke om livsforsagelse udbygges til et helt teologisk system i det besynderlige værk *Pilgrimen Kamanita* (1906), der af Hakon Stangerup (1908-76) er blevet betegnet som "en af de mærkeligste romaner, som er skrevet på dansk" (*Dansk litteratur historie*, bd. 3, 1966, s. 222). Bogens titelperson er en købmandssøn, der hindres i at ægte sin elskede, guldsmededatteren Vasitthi, da han tages til fange af en bande røvere. Atter løskøbt fra røverne oplever han Vasitthi blive gift med en anden. Fortvivlet kaster han sig ud i et liv i sanselig nydelse og gifter sig med to kvinder, men plages således af kvindernes skænderier, at han forlader både dem og sine rigdomme for at begive sig på pilgrimsvandring. Under denne færd bliver Kamanita stanget ihjel af en ko, hvilket dog ikke er nok til at standse hverken ham eller Gjellerup. Først nu indleder Kamanita sin egentlige pilgrimsgang, idet han fra et højere åndeligt plan, siddende i en lotusblomst i en sø, overskuer sin egen sjælevandring. I denne tilstand slutter den elskede Vasitthis sjæl sig til ham og beretter om sit ægteskab og sit jordiske liv. Desuden har Vasitthi hørt Buddha tale og kan videregive hans lære til Kamanita. En tid lever de to en paradisisk tilværelse sammen, men de lotusblomster, hvorpå de hviler, går i opløsning, og de træder ind i en højere stjerne- eller Brahmaverden. Dog - også denne verden opløses, og gennem æoner af tid og vekslende stadier og trin glider Kamanita og hans elskede Vasitthi langsomt frem mod den endelige, befriende udslukning i Nirvana. *Den Fuldendtes Hustru* (1907) er et versificeret legendedrama over Buddhas jordiske liv som kongesønnen Siddharta. I Dantes *La Divina Commedia* (o. 1317-20) er det den søgende pilgrims ungdomselskede Beatrice, der leder ham gennem de åndelige verdner. I Gjellerups guddommelige komedie er det modsat Siddharta's hustru Yacodhara, der holder mandens åndelige stræben tilbage. Dog modnes også hun til slutteligt at modtage hans budskab om forsagelse. Læren om karma og sjælevandring giver sig i mammutromanen *Verdensvandrerne* (1910) udslag i en højst særegen komposition. Man kan vanskeligt give Hakon Stangerup ret i, at romanen er "meget jordisk, den foregår i virkelighedens Indien" (*Dansk litteratur historie*, bd. 3, 1966, s. 222). De verdensvandrere, som bogen har titel efter, er sjæle, der - i hvert fald indtil videre - ikke er blevet frigjort til opløsningen i Nirvana, men derimod vandrer fra tilværelse til tilværelse i denne verden. Hovedhandlingen udspiller sig i samtiden og har som midtpunkt en ung kvinde, datter af en tysk sanskritekspert, der under et ophold i Indien forelsker sig i en ung mand. Under fordybelsen i et oldindisk

sagn føler den unge kvinde sig imidlertid som ét med sagnets heltinde, ligesom sagnets handling siden gentager sig i hendes kærlighedsforhold. Romanen udspiller sig således på flere tidsplaner, idet personerne atter gennemlever, hvad der allerede har udspillet sig i en tidligere æon. Kompositionen bryder den kronologiske fremadskriden, og som en anskueliggørelse af sjælevandringen har den i stedet gentagelsen på forskellige tidsniveauer som sit hovedprincip. Sjælevandringens evindelige gentagelse betragtes imidlertid som et onde - Gjellerup hørte langt fra til de vesterlændinge, der inspireret af hinduisme og buddhisme ser reinkarnationen som en mulighed for at få endnu en chance! Romanens udsagn formuleres derimod gennem vismanden Kala Rama, der opgiver sin jordiske stilling og længselsfuldt ser frem til, at han som "høieste Vandregaas" helt kan slippe verden:

- Trækfuglen mærker det saadan i Vingerne, mit Barn, naar Tiden kommer til at flyve bort. Og mig drager det nu bort til hine Høider, hvor et godt Karma forunde, at det maa gaa mig, som hin længst til Hvile indgangne Verdensvandrere, Milaraspa, synger: -

Naar jeg skuer ned fra denne Tinde,
bliver den forgængelige Verden
til en Lignelse, ja jeg betragter
Attraaævvet som en tom Luftspeiling,
selve Livet som et Drømmesyn,
Himlens, Jordens, Underverd'nens Kredsløb -
Alt forsvinder ganske - hvilket Under!
(*Verdensvandrene*, s. 497)

Sene værker

Fra disse næsten esoterisk lukkede bøger inspireret af sjælevandringens læren og buddhismen bevægede Gjellerup sig i det senere værk, den realistiske samtidsroman *Rudolph Stens Landpraksis 1-2* (1913), i retning af en mere jordnær, etisk bestemt religiøsitet som den, han havde mødt i sin barndom og første ungdom. Titelpersonen er en ung læge, der har åbnet en lægepraksis på det sydlige Sjælland. I et bevæget år stilles han mellem to kvinder. Personkonstellationen minder om den tilsvarende i *Møllen*. Den ene kvinde er en koket og livslysten herregårdsfrue, og den anden en alvorlig og tilbageholdende niece af en skovridder. En medbejler til den kokette herregårdsfrue lemlæster i jalousi lægen med et skud, så han i nogen tid ikke kan deltage i egnens selskabsliv. Under rekonvalescensen vækkes hans dybere eftertanke, og hans følelser vender sig nu mod den stille niece i skovridergården. Da hun imidlertid får tuberkulose og dør, lever han et asketisk liv koncentreret om videnskabelig forskning og arbejdet som læge. Romanens skovridder interesserer sig for reinkarnation, hvilket giver anledning til mange religiøse diskussioner, men bogens bærende tema er skildringen af Rudolph Stens langsomme modning fra et overfladisk, frisindet og brandesiansk standpunkt til en erkendelse af pligten og livets alvor. Den følgende historiske roman, *Guds Venner* (1916), handler om en kristen sekt i middelalderens Tyskland. I *Den gyldne Gren* (1917) stilles den forfinede dekadence i det antikke Rom før kristendommens komme i kontrast til moralen hos de barbariske, men mere renfærdige germanske stammer.

Das heiligste Tier (1919) var den sidste bog, Gjellerup nåede at følge til trykken. Skriftet, der kun foreligger på tysk, er en art mytologisk satire, hvor dyrene efter deres død kommer til deres eget Elysium. Man træffer her bl.a. slangen, der dræbte Kleopatra, Odysseus' hund Argos, Indiens hellige ko Wisvamitra, Jesu æsel, forskellige feltherrers militærkyndige rideheste og rigskansler Bismarcks hund Tyras. Dyrene diskuterer under megen vrinsken og bjæffen, hvem der mon bør anses for den heiligste, og da Buddhas hest Kantaka endelig bliver udpeget, lader den sig ikke opspore. Den har fulgt sin herre og er gået ind til den evige udslettelses hvile i Nirvana! Rigtig nok kan spøgen forekomme noget langtrukket, men alligevel kan det på ganske besynderlig vis forekomme, som om Gjellerup for første og eneste gang bliver vittig, idet han her på falderebet gentager en række af sit forfatterskabs temaer og mytologiske figurer, men nu i en parodierende form.

Tematisk sammenfatning

I sin stræben mod de åndelige højder bevægede Karl Gjellerup sig så hjemmevant blandt store og luftige ideer, at selve abstraktionen kan synes at være hans rette element. På den anden side er hans intellektuelle udfoldelser alligevel så tæt forbundet med hans personlige, ja private forhold, at forfatterskabets forløb vanskeligt lader sig beskrive uden i sammenhæng med hans biografi. Ved mødet med en anden personkreds eller en ny filosofisk og kunstnerisk impuls kunne hans bestræbelser ganske ændre karakter og retning, og hans udviklings forskellige faser bindes måske kun sammen af netop den sammenbidte og heroiske vilje til åndelig opstigning.

Til gengæld førte denne vilje ham vidt omkring. Med forskellige overlapninger falder forfatterskabet så nogenlunde i fire afgrænsede faser. Den første fase fra debutromanen i 1878 og til tiden o. 1883 er bestemt af hans begejstrede og næsten fanatiske tilslutning til brandesianismen og ateismen. Den følgende fase o. 1883-95 er på den ene side karakteriseret af hans lige så fanatiske og indædte opgør med sin tidligere overbevisning, og på den anden af hans forsøg på at skabe en storslået klassicistisk scenekunst over mytologiske og sagnhistoriske temaer. I tiden o. 1895-1910 præges hans værker af en stigende pessimisme og livslede og af en række buddhistiske temaer, og o. 1910-19 klinger forfatterskabet endelig ud i en tone af resignation og en etisk bestemt, senromantisk præget livsanskuelse.

Modtagelse

Gjellerups forfatterskab forekommer meget afhængig af de intellektuelle miljøer, han kom under påvirkning af, og ligeledes synes også vurderingen af det i høj grad at være bestemt af hans forhold til kulturdebattens forskellige grupperinger. Gjellerup var ivrig efter at knytte kontakter og udbrede og afsætte sine værker, men mærkværdigvis resulterede denne iver i en bestandig større isolation. Så længe han var den mest højtråbende brandesianer, havde han naturligvis de konservative kritikere og højrepressen på nakken. Men da han brød med brandesianismen og radikalismen, blev han langt fra taget til nåde, idet han samtidig gav udtryk for en tilknytning til Tyskland og tysk åndsliv, der virkede stødende på nationale kredse. I stedet blev han derfor fremover udsat for beskydning fra både venstre og højre.

Debutromanen *En Idealist* vakte positiv opsigt i brandesianske kredse ved sine udæskende angreb på kristendommen og med de mange mytologiske og litterære hentydninger og den kavalkade af citater på tysk, engelsk, græsk og latin, hvormed Gjellerup udstillede sin lærdom. Men også i det konservative *Dagbladet* fik romanen en forbeholden ros af Martinus Galschiøt (22.12.1878). Blandt forfatterne omkring *Det Moderne Gennembrud* var Herman Bang (1857-1912) forbeholden og gav udtryk for sin kritik i *Realisme og Realister* (1879). Georg Brandes derimod roste bogen både over for forfatteren selv og over for Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) og Høffding (*Georg og Edv. Brandes. Brevveksling*, bd. 1, 1939, s. 348 og bd. 4, 1939, s. 71), og fra Holger Drachmann (1846-1908) modtog Gjellerup et langt og anerkendende brev (optrykt i jubilæumsudgaven af *En Idealist*, 1903, s. XXXV-XXXX). Betydningfuldt nok, men måske også betegnende, opfatter Drachmann den platte og vulgære dr. Holm som romanens sejrende helt: "naar De i Deres Slutning lader Realisten, Medicineren, skyde Idealisten ned, saa har De jo dermed sagt Deres A og Ø i hele Mændenes Alfabet" (smst., s. XXXVIII). Denne mistolkning tog Gjellerup selv afstand fra i en senere kommentar til brevet:

Det er ikke uden Interesse at lægge Mærke til, hvorledes Drachmann gaaer ud fra, at den ham ganske ubekjendte Forfatter staar langt mere "tilvenstre" end Tilfældet var. Han føler ikke hvor meget Epigonos [Gjellerups pseudonym] er paa Idealistens Side. Slutningskatastrophen, i Virkeligheden et Udtryk for Ungdommelig Pessimisme ("das Loos des Schönen auf der Erde"), bliver i hans Øine et Stykke poetisk Retfærdighed.

("Diamantnaalen", s. XXVIII)

Nok var Gjellerup blevet ateist og naturalist - men en vulgær materialist var han bestemt ikke!

Kritikken var hårdere ved *"Det unge Danmark"*. Skildringen af Knud Vinges svireliv vakte forargelse - en del af de dristigste passager skulle i øvrigt være indføjret af Georg Brandes selv (*Dansk litteratur historie*, bd. 3, 1966, s. 208). I *Fædrelandet* 13.12.1879 blev forfatteren af Carl Ploug (1813-94) karakteriseret som frivol, blasert og umoden, og fra den anden fløj på det kulturpolitiske spektrum gjorde J.P. Jacobsen (1847-85) i et brev til Edvard Brandes ophævelser over Gjellerups letkøbte ateisme: "det er for mig kun et Barn der leger med Barberknive og skjærer sig i sine smaa Fingre og stænker Blodet paa de Voksnes hvide Veste" (*Georg og Edv. Brandes. Brevveksling*, bd. 2, 1940, s. 344). Det må også have været nedslående at sidde i det afsidesliggende Thisted og overvære, hvorledes den unge forfatters løbske pen dansede igennem en fritænkers liv, når Jacobsen nu netop selv sad og arbejdede anderledes nøjsommeligt med det samme tema i manuskriptet til *Niels Lyhne*, der udkom året efter.

Kritikken standsede imidlertid langt fra Gjellerup. Angrebene på kristendommen i den udfordrende digtsamling *Rødtjørn* vakte forargelse. Bogen blev ikke blot fordømt som fanatisk, blasfemisk og rå i konservative aviser som *Berlingske Tidende* (6.12.1881) og *Dagbladet* (17.1.1882), men også redaktøren ved *Ude og Hjemme*, den brandesiansk sindede Otto Borchsenius, udtrykte betænkeligheder (1.1.1882). Værre var det imidlertid næsten, at Gjellerup også blev skarpt fordømt i det grundtvigske *Dansk Folketidende* (6.1.1882) og i *Højskolebladet* (24.3.1882). De kulturradikale brandesianere og det grundtvigske Venstre havde med besvær fundet sammen omkring hovedstadsavisen *Morgenbladet*, men Venstrehøvdningen Christen Berg blev så forfærdet over *Rødtjørn*, at den skrøbelige alliance knagede i sammenføjningerne (*Georg og Edv. Brandes. Brevveksling*, bd. 2, 1940, s. 508). Georg Brandes, der selv forinden havde haft digtene til gennemsyn, var ikke fri for at være smigret over den næsegruse beundring, han blev gjort til genstand for. Først da helgenkåringen af ham som "vor Helligaands-Ridder! vor Sanct George!" (*Rødtjørn*, s. 124) gav anledning til en del munterhed og satire i pressen, blev han mere forbeholden. Var der i det hele taget ikke noget paradoksalt i at besyngte ateismen med en sådan religiøs glød? Og endnu mere højstemt blev den quasi-religiøse tone jo i dødsdigtet over Charles Darwin, *Aander og Tider*. "Der er noget stødende ved selve dette, at Aander synger i Kor over Darwin. Thi hvor Darwin er, der er ikke Aander" konstaterede Georg Brandes tørt i sin anmeldelse og bestemte yderligere rekviemmet som et udslag af "Shelleysk Spiritisme" (*Morgenbladet*, 2.8.1882; her citeret efter *Dansk litteratur historie*, bd. 3, 1966, s. 209).

Germanernes Lærling blev dog fortsat modtaget med almindelig velvilje på den brandesianske fløj, om end Otto Borchsenius i *Ude og Hjemme* mente, at Gjellerup nu måtte se at komme ud over den rene indignationslitteratur (17.12.1882). I konservative og kirkelige kredse vakte det især uvilje, at den skikkelige teologiprofessor Peder Madsen (1843-1911) blev udleveret i en ondsksfuld, men let genkendelig karikatur som professor Petersen. Edvard Brandes anmeldte bogen velvilligt i *Morgenposten*, men udtrykte sin undren over, at romanens hovedperson Niels foretrak den luftige Johanna frem for den kødelige Kristine. "Hvo'for vilde han itt', naar jæ' vilde?" spørger Kristine troskyldigt sig selv i romanen, efter at Niels har afvist hendes tilnærmelser (s. 345). Det forstod Edvard Brandes heller ikke, og han kunne ikke nære sig for at tilføje, at han personligt foretrak fyldige damer, og at han desuden måtte beklage, "at Dyden i danske Romaner er lige saa mager, som Lasten er fyldig, skønt det er tvivlsomt, baade om lagttagelsen er rigtig - og om derved just Dyden faar sine største Tilløkkelser" (*Morgenposten*, 10.12.1882; her citeret efter *Dansk litteratur historie*, bd. 3, 1966, s. 214). Det var ord, der sved. Som Edvard Brandes udmærket må have vidst, stod der en levende model bag den forelskede skildring af den fladbarmede Johanna, nemlig Eugenia Bendix (se Biografi). Takken for flabetheden om den magre dyd leverede Gjellerup i *Vandreaarets* rasende angreb på brandesianismen som en frivol og negativ intelligens, "der altid finde et kynisk Smil og et foragteligt Adjektiv til Ledsager for visse gode gamle Ord, der hidtil have haft Krav paa Ærefrygt, - disse udsøgte Penne, der aldrig prostituere sig ved at skrive "Dyd" uden at tilføje "fladbrystet", som finde Fiskeblod i al Kyskhed, og kun ser Idealet i Gaaseøjne" (s. 492 f.).

Gjellerups stigende opposition mod Georg Brandes og brandesianismen viste sig bl.a. derved, at han nu begyndte at tage til orde mod den tidligere så forgudede mester. Da Georg Brandes havde rettet enkelte indvendinger mod *Romulus* i en i øvrigt velvillig anmeldelse (*Morgenbladet*, 21.6.1883), protesterede Gjellerup således udførligt (smst., 14.7.1883). I sin uvilje allierede han sig med Holger Drachmann, der på samme tidspunkt holdt et larmende opgør med Brandes-kredsen i afsnittet "Ostende-Brügge" i *Skyggebilleder fra Rejser i Indland og Udland* (1883). Også det brud, som Gjellerup proklamerede i sine rejsebøger, *En klassisk Maaned* og *Vandreaaret*, vakte opsigt. Fra Brandes-fløjens side anklagede man til gengæld den frafaldne for uhæderlighed og opportuniste. Gjellerups person var herefter Georg Brandes så modbydelig, at han slet ikke nævner ham i sit erindringskrift *Levned* 1-3 (1899-1910).

Gjellerup havde ikke meget held med sit forsøg på at slå igennem som dramatiker i den høje, tragiske stil. *Brynhild* vakte opsigt, og man lod sig imponere og overvælde af tekstens monstrøse og uigennemskuelige storladenhed, men selv om dramaet blev antaget til Det Kongelige Teater, har ingen været dumdristig nok til at lade det opføre. Hans Brix (1870-1961) sammenfatter det uopførlige dramas videre skæbne med denne giftighed: "*Brynhilds* Lod i vor Literatur er blevet den, at den mest uforbeholdne Højagtelses Marskaller staar Vagt foran den ædle Fyrstindes lukte Sarkofag" (Brix: *Danmarks Digtere*, 3. forøgede udg., 1951, s. 444). Heller ikke *Hagbard* og *Signe* er nogensinde blevet opført. I dette tilfælde afviste Det Kongelige Teater endog blankt at optage stykket på sit repertoire. Man fandt det bl.a. upassende, at den mandlige aktør i rollen som den forklædte Hagbard skulle skride over den kongelige scene iført kvindeskørter. Til revolutionsdramaet *Saint-Just* knyttede Gjellerup de allerstørste forhåbninger, men blev grusomt skuffet. Alle de teatre, han henvendte sig til i Tyskland, Frankrig og Danmark, afviste stykket. Alene omfanget og mængden af optrædende gjorde en opførelse umulig, og det hjalp ikke, at forfatteren resolut strøg en snes navne på personlisten. *Kong Hjarne Skjald* blev derimod opført på Dagmar-teatret i 1893, men kun med ringe succes. Forestillingen varede op mod fem timer, og der klagedes over, at man næppe kunne høre replikkerne på grund af brynjernes raslen og våbengny. Komponisten C.F.E. Hornemann (1840-1906) indvilgede i at sætte musik til kæmpeværket *Thamyris*. Arbejdet skred dog kun langsomt frem, og først efter en snes år kom det i 1908 til en opførelse, men kun af værkets første del, *Kampen med Muserne*. Samtidsdramaerne lod sig umiddelbart lettere opføre end de kæmpemæssige, historiske eller mytologiske

tragedier, men også her led Gjellerup svære skuffelser. Både ved *Herman Vandel* og *Hans Excellence* måtte den dybt moralske mand til sin bestyrtelse opleve, at teatrene afviste stykkerne, fordi de forekom for vovede. En vis succes opnåede han derimod med *Wuthorn*, der fik premiere på Dagmar-teatret 1893 og opnåede i alt 70 opførelser.

Det indiske drama *Offerildene* blev med held opført i Dresden 1903, men faldt til jorden ved en opførelse i København det følgende forår. Buddha-dramaet *Den Fuldenndtes Hustru* opnåede ligeledes succes i Tyskland ved en opførelse i Stuttgart 1910, men blev aldrig opført i Danmark. De buddhistiske værker, *Pilgrimen Kamanita* og *Verdensvandrerne*, imponerede og vakte en vis opsigt blandt religionshistorikere og andre lærde, således religionshistorikeren Edv. Lehmann i *Tilskueren* (1907, s. 174-78), men nogen kommerciel salgssucces blev de jo rigtignok ikke.

I det hele taget forblev det stedse Gjellerups paradoksale skæbne, at han ærgerrigt stiledede mod den 'højere poetry', men havde størst held med sine forsøg i den 'lavere fiction'. *Romulus*, *Minna* og *Møllen* gav ham således gode anmeldelser og pæne publikumssucces'er i både Danmark og Tyskland, og den sidste er endog siden hen blevet filmatiseret. Hans senere romaner af et bredere, folkeligt tilsnit vandt derimod intet bifald i den danske litteraturkritik. I *Berlingske Aftenavis* 17.9.1913 anklagede J.C. (Julius Clausen) således *Rudolph Stens Landpraksis* for at være tung og omstændelig og fyldt med germanismer, og den samme anklage blev gentaget af Hans Brix i *Politiken* 28.9.s.å. Gjellerups politiske og åndelige orientering mod Tyskland vakte anstød, således som det også fremgår af artiklen af Vilhelm Andersen (1864-1953) i anledning af forfatterens 60-årsdag i *Nationaltidende* 2.6.1917. Modviljen var dog ikke større, end at bl.a. Vilhelm Andersen samme år var medvirkende til, at Gjellerup fik den halve Nobelpris i litteratur.

Forfatterskabets efterliv

Af dels idealistiske, dels økonomiske grunde arbejdede Karl Gjellerup meget ihærdigt på at udbrede kendskabet til sit forfatterskab og foranstalte oversættelser. I særdeleshed hans senere værker foreligger derfor i adskillige udgaver på flere sprog, især tysk. Hvad tyske udgaver angår, kan man dog ofte slet ikke tale om oversættelser, idet flere af dem er affattet på tysk og udgivet i Tyskland, før der eventuelt blev udarbejdet en dansk oversættelse. I både omverdenens øjne og i sin egen selvopfattelse kom han efterhånden overvejende til at fremstå som en tysksproget forfatter. Men foruden på dansk og tysk fremkom adskillige af Gjellerups værker også på flere andre sprog. Ud over de danske og tyske udgaver foreligger *Romulus* således i en svensk udgave fra 1884. *Minna* er oversat til engelsk 1913, til svensk 1918, til hollandsk 1919 og endog til portugisisk i en brasiliansk udgave 1967. I 1921 og 1926 udkom *Møllen* på svensk, i 1921 på hollandsk og i 1926, 1957 og 1973 på polsk. Det af Gjellerups værker, der er blevet hyppigst oversat, skulle dog være *Pilgrimen Kamanita*. Denne buddhistiske sjælevandringsberetning er bl.a. udkommet i en svensk oversættelse 1908, en engelsk 1911 (i USA 1912), en rumænsk 1922, en polsk 1923 og en spansk 1983. Siden 1930 er den desuden udkommet i adskillige oplag i Thailand, hvor tekstuddrag fra den også er blevet benyttet i gymnasieskolen (Søren Egerod i *Weekendavisen*, 2.1.1981, jf. Nørregård: *Karl Gjellerup - en biografi*, 1988, s. 224). Den ligeledes buddhistisk inspirerede roman *Verdensvandrerne* er foruden på dansk og tysk kommet i en svensk udgave 1911, en polsk 1924 og 1929 og en tjekkisk 1924.

Denne forholdsvis betydelige udbredelse modsvares imidlertid ikke af en tilsvarende dybdegående indvirkning på den litterære og åndelige udvikling. Efter at Gjellerup havde lagt sig ud med både den brandesianske venstrefløj og med den konservative højrefløj, var han i nogle år nærmest en persona non grata i dansk kulturliv, om end man også fra dansk side ad flere omgange støttede indstillingen om at tildele ham Nobelprisen. Forfatterskabet gøres af Vilhelm Andersen til genstand for en omfattende, men ikke ukritisk behandling i *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (1924-34), og ligeledes af Hakon Stangerup i *Dansk litteratur historie* (1964-66), men ellers er det stort set blevet negligeret i dansk litteraturforskning. I 1988 udkom dog *Karl Gjellerup - en biografi* af Georg Nørregård. Desværre nåede Nørregård ikke at færdiggøre og kontrollere manuskriptet før sin død, og bogen er ikke pålidelig i alle detaljer. Større har interessen måske været fra tysk side, senest manifesteret med Olaf C. Nybo: *Karl Gjellerup - ein literarischer Grenzgänger des Fin-de-siècle* (2002).

Karl Gjellerup betragtede sig selv som en af de store personligheder i tidens åndsliv, men det ambitiøse idealistiske projekt i hans senere forfatterskab forblev uforløst, og han er ikke blevet fulgt af nogle egentlige arvtagere. Efter nationalsocialismen kan man vel også vanskeligt tænke sig en genoptagelse af de heroiske motiver i hans store, 'germanske' dramaer, hvorimod hans buddhistisk inspirerede bøger måske har større mulighed for fortsat at vække interesse. Måske var det skade, at naturalismen og realismen ikke fik en modstander, hvis evner i højere grad stod mål med viljens ubøjelighed. Det kan være ganske

medynkvækkende at bivåne, hvorledes den iltre Gjellerup trænger sig ind på Parnassos for at bænke sig mellem Schiller og Goethe, mens han beredvilligt smiler og nikker til alle sider med sit lille hoved på den lange hals. Men på den anden side er der trods alt også noget imponerende over denne sammenbidte vilje til et højere liv og et vist tragisk heltemod over hans hele skikkelse. Denne dobbelthed indfanges smukt i den charmerende vignet, hvormed Hakon Stangerup afslutter sit portræt af Gjellerup: "Som en trodsig Ikaros flyver han i realismens og naturalismens jordvendte tid mod solen, og selv om han brænder vingerne, er der dog noget stolt ved dette stædige fuglehoved strakt mod lyset" (*Dansk litteratur historie*, bd. 3, 1966, s. 225).

Tekstoplysninger

De værker, der er anvendt i ADL, og som der henvises til i dette er portræt, er:

Romulus. En Novelle, 1883.

Minna, 1889.

Møllen. Roman i fem Bøger, 1898.

Se i øvrigt Bibliografi.

Bibliografi

[Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi](#)

- [Gjellerup-udgivelser](#)
- [Biografiske / litterære fremstillinger](#)

Den selektive bibliografi er inddelt i 2 afdelinger: Gjellerup-udgivelser og biografiske / litterære fremstillinger.

Gjellerup-udgivelser

En Idealist. Skildring, 1878. Udgivet under pseudonymet Epigonos.

"Det unge Danmark". *En Fortælling fra vore Dage*, 1879.

Antigonos. En Fortælling fra det andet Aarhundrede, 1880.

Rødtjørn. Sange og Fantasier, 1881.

Arvelighed og Moral. En Undersøgelse, 1881.

Aander og Tider. Et Rekviem over Charles Darwin, 1882.

Germanernes Lærling. Et Livsafsnit fra vore Dage, 1882.

Romulus. En Novelle, 1883. Forkortet udg. 1889.

G-Dur. En Kammer Novelle, 1883.

En klassisk Maaned. Billeder og Stemninger fra en Grækenlandsrejse, 1884.

Brynhild. En Tragedie, 1884, 2. udg. 1910.

Vandreaaret. Skildringer og Betragtninger, 1885.

Saint-Just. Historisk Sørgespil i fem Handlinger, 1886.

Thamyris bd. I-II:

Kampen med Muserne. Dramatisk Digt, 1887.

Helikon. Et dramatisk Digt, 1887.

En arkadisk Legende, 1887.

Hagbard og Signe. En erotisk Tragedie, 1888.

Bryllupsgaven. Rococo-Komedie fra det galante Sachsen i fem Handlinger, 1888.

Minna, 1889.

Min Kjærligheds Bog, 1889.

Richard Wagner i hans Hovedværk "Nibelungens Ring", 1890. Forøget udg. 1915.

Herman Vandel. Sørgespil i tre Handlinger, 1891.

Richard Wagner: *Valkyrjen, første Dag af Trilogien "Nibelungens Ring"*. Oversat af Karl Gjellerup, 1891.

Ti Kroner og andre Fortællinger, 1893.

Kong Hjarne Skjald. Tragedie i fem Handlinger, 1893.

Wuthorn. Sørgespil i fem Handlinger, 1893.

Richard Wagner. La Walkyri expliquée et commentée. Le drame musical, le sujet et les sources auxquelles le compositeur a puisé le rôle de l'amour dans La Walkyrie. Édition française par M.S. Gourovitch, Paris 1893. Afhandlingen er skrevet under navnet Charles Gjellerup.

Pastor Mors. En underlig Historie, 1894.

En Million. Skuespil i Tre Handlinger. Efter Nikolaus Pawlows Novelle, 1894. Skrevet sammen med Wilhelm Wolters.

Hans Excellence. Skuespil indledet ved en Efterskrift til mine Dramer, 1895.

Den ældre Eddas Gudesange, oversatte og forklarede samt indledede af Karl Gjellerup, 1895.

Møllen. Roman i fem Bøger, 1896. 2. udg. 1911.

Mit formentlige Højforræderi mod det danske Folk. En Redegørelse i Anledning af Denunciationerne, 1897.

Konvolutten. En graphologisk Studie, 1897.

Ved Grændsen. Roman, 1897.

Gift og Modgift. Komedie i fem Akter og paa Vers, 1898.

Fabler, 1898.

Johannes Fibiger: *Mit Liv og Levned som jeg selv har forstaaet det*. Udgivet af Karl Gjellerup, 1898.

Die thörichte Liebe. Schauspiel in drei Aufzügen (mit teilweiser Benutzung einer Pawlow'schen Novelle), Leipzig 1900. skrevet sammen med Wilhelm Wolters.

Ueber Paul Deuzsens "Allgemeine Geschichte der Philosophie". Sonderabdruck aus den "Preussische Jahrbücher", herausgegeben von Hans Delbrück, Band 100, Heft. 1, Berlin 1900, s. 132-491.

Tankelæserinden. Sjællandsk Præstegaardsidyl, 1901.

Offerildene. Et Legendestykke, 1903.

Otto Weininger: *Kjøn og Charakter. En principiell Undersøgelse*, 1905. Oversat af Karl Gjellerup.

Elskovsprøven. En Borgscene i Nibelungenvers, 1906.

Pilgrimen Kamanita, 1906.

Den Fuldendtes Hustru. Et Legendedrama, 1907.

Verdensvandlerne. Romandigtning i 3 Bøger, 1910.

Fra Vaar til Høst, 1910.

Villaen ved Havet. Judas. To Fragmenter, 1910.

Richard Wagner: *Tristan og Isolde*, 1912. Oversat af Karl Gjellerup.

Rudolph Stens Landpraksis bd. I-II, 1913.

Den buddhistiske Kanon, Stockholm 1914.

Sind wir noch Christen?, Berlin 1915.

Guds Venner. Historisk Roman, 1916.

Den gyldne Gren, 1917.

Seit ich zuerst sie sahl, Leipzig 1918.

Das heiligste Tier. Ein elysisches Fabelbuch, Leipzig 1919.

Madonna della Laguna. Eine venezianische Künstlergeschichte, Leipzig 1920.

Karl Gjellerup. Der Dichter und Denker. Sein Leben in Selbstzeugnissen und Briefen bd. I-II, Leipzig 1922.

Breve i bl.a.:

Karl Gjellerup: "Nogle Breve" i: *Tilskueren*, Andet Halvbind, 1919, s. 407-420.

Georg og Edv. Brandes. Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd. Udgivet af Morten Borup under medvirkning af Francis Bull og John Landquist bd. I-VIII, 1939-42.

Biografiske / litterære fremstillinger:

Herman Bang: *Realisme og Realister*, 1879, s. 97-113. Genudgivet i Herman Bang: *Realisme og Realister. Kritiske Studier og Udkast*. Tekstudgivelse, efterskrift og noter ved Sten Rasmussen, *Danske Klassikere*, DSL/Borgen, 2001, s. 95-107.

C.E. Jensen: *Vore Dages Digtere. Karakteristiker*, 1898, s. 1-16.

Vilh. Andersen: *Tider og Typer i dansk Aands Historie. Goethe*, bd. II, 1916, s. 269-277.

P.A. Rosenberg: "Karl Gjellerup" i: *Ord og bild*, 1918, s. 218-226.

Vilh. Andersen og Carl S. Petersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. IV, 1925.

Fr. Vetterlund: *Ur portföljen*, Stockholm 1927, s. 237-263.

Georg Buchreitz: "Europæiske paavirkninger paa Karl Gjellerups forfatterskab til 1900" i: *Edda*, 1930, s. 400-433.

Jørgen Andersen: *Viggo Stuckenborg og hans Samtid*, bd. I, 1944, s. 110-114.

Kalle Sorainen: "Gjellerup och Høffding" i: *Orbis litterarum*, 1949, s. 115-132.

Hans Brix: "Karl Gjellerup" i: *Danmarks Digtere*, 3. forøgede udg. 1951, s. 441-445.

Karl Gjellerup - Forfatterportræt skrevet af Knud Bjarne Gjesing

Paul V. Rubow: "Karl Gjellerup" i: *Herman Bang og flere kritiske Studier*, 1958, s. 79-86.

Hakon Stangerup: "Karl Gjellerup" i: *Dansk litteratur historie*, bd. III, 1966, s. 203-225.

Nicolae Zberae: "K. Gjellerup: A Master of Expression af Indian Thought" i: *The Indo-Asian Culture* XIX:1, New Delhi 1970, s. 30-33.

Fritz Paul: "Gjellerup und die Aufwertung des Jugendstils" i: *Danske Studier*, 1971, s. 81-90.

V[r]idhagiri Ganeshan: *Das Indienbild deutscher Dichter um 1900*, Bonn 1975, s. 188-233.

Knut Ahnlund: "Ett delat Nobelpris" i: *Diktarliv i Norden. Litterära essäer*, Stockholm 1981, s. 248-279.

Dorte og Arne Ørtved: "Fra Asarus til folkeoplysning. Om Grundtvig og mytologien" i: *Livstydning i den nordiske mytologi*, 1987, s. 85-102.

Erik A. Nielsen: "Sangværk til den danske kirke. Fortællingen om en titel" i: *Teologi og tradition*, 1988, s. 194-212.

Georg Nørregård: *Karl Gjellerup - en biografi*, 1988.

Heinrich Anz: "'Rastloses Schaffen in zwei Sprachen'. Karl Gjellerup (1857-1919) im interkulturellen Kontext" i: Alois Wierlacher og Georg Stötzel (udg.): *Blickwinkel. Kulturelle Optik und interkulturelle Gegenstandskonstitution*, München 1996, s. 489-502.

Heinrich Anz: "Ein literarischer Grenzgänger im Fin de siècle. Karl Gjellerup zwischen dänischer und deutscher Literatur" i: Heinrich Detering og Herbert Krämer (udg.): *Kulturelle Identitäten in der deutschen Literatur des 20. Jahrhunderts*, Frankfurt a.M. 1998, s. 21-33.

Olaf C. Nybo: *Karl Gjellerup - ein literarischer Grenzgänger des Fin-de-siècle*, Hamburg 2002.

Knud Bjarne Gjesing

Knud Bjarne Gjesing (f. 1949) er ansat som undervisningsadjunkt ved Center for Nordiske Studier, Syddansk Universitet Odense.

Desuden litteraturanmelder ved *Morgenposten Fyens Stiftstidende* og medredaktør af *Nordica - tidsskrift for nordisk teksthistorie og æstetik*.